

**V39
1983**

Vorstudies en
achtergronden

Sociocratische tendenties in West-Europa

Leo Jansen

's-Gravenhage, Staatsuitgeverij 1983

In het eerste deel van zijn in 1980 gepubliceerde Beleidsgerichte toekomstverkenning "Een poging tot uitlokking" presenteerde de Raad een zestal "karakteristieke visies" op het maatschappelijk gebeuren. Deze visies moesten als basis fungeren voor een onderzoek van mogelijke ontwikkelingen die zijn gestoeld op uiteenlopende normatieve opvattingen die in het politieke systeem tot uiting komen. De visies zijn samengesteld door een tweetal onderscheidingen te combineren. Bij de eerste gaat het om de politieke hoofdstromingen: het liberalisme, het socialisme en de politiek op christelijke grondslag. Bij de tweede gaat het om oriëntaties die als "technocratisch" en "sociocratisch" zijn aangeduid. Volgens "Een poging tot uitlokking" gaat het bij een technocratische oriëntatie om vertrouwen in niet alleen technische processen en ontwikkelingen, maar ook in de mogelijkheden van sturing en planning in hiërarchisch verband; bij een sociocratische oriëntatie gaat het niet alleen om sociale processen en ontwikkelingen, maar ook om de mogelijkheden van sociale beheersing door onderlinge beïnvloeding op basis van gelijkwaardigheid.

In dit op verzoek van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid door dr. ir. J.L.A. Jansen geschreven essay is een poging gedaan tendenties met betrekking tot deze tweede onderscheiding in een aantal Europese landen te beschrijven.

De auteur gaat uit van de vooronderstelling dat we in Nederland niet op een eiland leven, zodat ontwikkelingen in eigen land die als sociocratisch kunnen worden aangeduid, een internationale bedding hebben. Voorts is zijn uitgangspunt dat, naarmate in de ons omringende landen sociocratische tendenties veld winnen, de mogelijkheid voor een Nederlands beleid met meer ruimte voor sociocratische initiatieven groter wordt. Dat leidt hem ertoe grote aandacht te geven aan de zogenaamde "burgerbewegingen".

Dit essay is gebaseerd op beperkt materiaal; meer wetenschappelijke gegevens bleken niet voorhanden. Het ontleent vooral zijn waarde aan de poging sociocratische tendenties in West-Europa in kaart te brengen, hetgeen, voor zover bekend, nog niet eerder is geprobeerd. Daarmee is het in de ware zin een "voorstudie en achtergrond" geworden voor het tweede deel van de Beleidsgerichte toekomstverkenning, dat onlangs onder de titel "Een verruiming van perspectief" is verschenen.

1.	DE RELEVANTIE VAN EEN BESCHOUWING	7
2.	HET WAARNEMEN VAN SOCIOCRATISCHE TENDENTIES	12
3.	SOCIOCRATISCHE TENDENTIES IN WEST-EUROPA ROND 1980	15
4.	SOCIOCRATISCHE TENDENTIES IN DE POLITIEK	30
5.	VERTROUWEN IN SOCIOCRATISCHE OF TECHNO- CRATISCHE INITIATIEVEN IN WESTEUROPESE LANDEN	42
6.	BELEID VANUIT VERTROUWEN IN SOCIOCRATISCHE INITIATIEVEN (BOVENOVER EN ONDERDOOR)	46
7.	CONCLUSIES	50
8.	NADER ONDERZOEK	51
9.	VERANTWOORDING	52
	BIJLAGE: Vragenlijst	54

1. DE RELEVANTIE VAN EEN BESCHOUWING

In het in 1980 gepubliceerde eerste deel van de Beleidsgerichte toekomstverkenning, getiteld "Een poging tot uitlokking", wordt ingegaan op de beleidsruimte die Nederland binnen het scenario INTERFUTURES-A van de OESO ter beschikking staat. Het scenario blijkt te zijn opgesteld van uit een groot vertrouwen in technocratische initiatieven waarbij sociocratische initiatieven als een belemmering voor het beleid worden gezien.

De term technocratisch doelt dan niet alleen op technische processen en ontwikkelingen, maar ook op de mogelijkheden van sturing en planning in hiërarchisch verband en de analoge term sociocratisch niet alleen op sociale processen en ontwikkelingen, maar ook op de mogelijkheden van sociale beheersing door onderlinge beïnvloeding op basis van gelijkwaardigheid.

De politiek-ideologische uitgangspunten en opvattingen van belangrijke beleidsmakers in Nederland en van hun adviseurs sluiten veelal nauw aan bij die welke in het INTERFUTURES-A scenario weerspiegeld worden. (Zie bijv. het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie, het rapport van de Commissie Wagner, het rapport van de commissie Rathenau over automatisering enz.). Tegelijkertijd wordt de publieke opinie in toenemende mate beïnvloed van uit karakteristieke visies die gekenmerkt worden door ecologische waarden en belangstelling voor bestuursvormen met vertrouwen in sociocratische initiatieven. Het gevolg hiervan is een beleidsimpasse met name ten aanzien van toekomstgericht beleid. Zo een beleidsimpasse was voor de regering destijds aanleiding om de maatschappelijke discussie over energiebeleid op te zetten.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid is er op grond van analyses van uitspraken en verklaringen op topconferenties van regeringsleiders van de westelijke staten van uitgegaan dat deze leiders opteren voor een beleid overeenkomstig het INTERFUTURES Scenario A. De vraag rijst dan in hoeverre Nederland van uit de internationale verwevenheid in de westelijke wereld een beleid zou kunnen voeren dat gekenmerkt wordt door meer vertrouwen in sociocratische initiatieven.

Op het symposium over de Beleidsgerichte toekomstverkenning is deze vraag aan de orde gesteld. De opvattingen zijn sterk verschillend zoals blijkt uit de volgende aanhalingen (zie het symposiumverslag Beleid en toekomst, 's-Gravenhage 1981):

J.Th.J. van den Berg zegt:

"Toekomstscenario's van alle Nederlanders samen - hoe ondenkbaar reeds op zich zelf - die fundamenteel afwijken van de richting waarbinnen in OESO-verband wordt gedacht zouden al lijden onder geringe politieke relevantie. Hoeveel sterker zou dat niet gelden voor slechts delen van die samenleving?"

C.W. Stortenbeker merkt op:

"Het is overigens de vraag of alleen hier in Nederland de inzichten veranderen. Zowel bij burgers als bij overheden in andere Westeuropese landen zijn er net zo goed tekenen van verandering in mentaliteit."

P. Boskma constateert:

"...is aanwijsbaar dat in de OESO-landen, maar ook in socialistische landen, er groepen van laag-geïncordeerden zijn die elkaar op grond van een zekere congruentie in stijl van denken in belangrijke mate zouden kunnen vinden" en:

"Als dat lock-in-effect zo groot is, dan vormt in de gemeenschap van nationale soevereine staten, die groep van staten die een relatief lage inclusie heeft in dat verschijnsel, een belangrijke optie voor beleidsverandering. Welke zijn dat? Deels de ongebonden landen, maar deels ook de kleine landen van de militaire bondgenootschappen."

De ruimte voor een eigen beleid van Nederland wordt van uit de beide visies dus geheel verschillend ingeschat. De makers van het gangbare beleid achten die ruimte zeer gering. Gezien de grensoverschrijdende wisselwerkingen en effecten van ontwikkelingen die voortvloeien uit technocratische initiatieven is die inschatting vanzelfsprekend. "Wenselijkheid en waarschijnlijkheid van (uiterst beperkte) ruimte voor eigen afwijkend beleid vallen in dit beeld veelal samen."

"Nederland is geen eiland": zo luiden de gevleugelde woorden waarmee deze opvatting aannemelijk wordt gemaakt.

De medaille "Nederland" is geen eiland" heeft echter ook een keerzijde. Gangbare beleidvarianten passen bij het karakter van internationale topconferenties en van internationale instellingen zoals de OESO en EG. De regeringsleiders spelen daar hun rol. Elk van hen wordt terug in eigen land echter geconfronteerd met belangrijke groepen voor wie het gangbare beleid veel minder vanzelfsprekend is. De ideologische onderstromen waardoor deze groepen geïnspireerd worden,

stoppen evenmin bij de grenzen. Ook zo is Nederland geen eiland.

Dragers van beleid met vertrouwen in sociocratische initiatieven en wantrouwen in technocratische initiatieven richten hun blikveld in andere, feitelijk vaak tegenovergestelde richting. Zij verzetten zich tegen de inperking van de ruimte voor zulk beleid door internationale, sterk technocratisch getinte initiatieven. Zij claimen dat er veel meer ruimte voor zulk eigen Nederlands beleid bestaat dan men van uit technocratische initiatieven wil doen voorkomen. De wenselijkheid is er, de waarschijnlijkheid moet gemaakt worden. Naarmate zich in de landen waarmee Nederland in een wisselwerking van betekenis staat, een zelfde tendens ontrolt, wordt de mogelijkheid voor een Nederlands beleid met meer ruimte voor sociocratische initiatieven steeds groter. Naarmate maatschappelijke bewegingen politiek-bestuurlijk een grotere plaats wordt geboden, zullen beperkingen als gevolg van internationale vervlechtingen minder aanvaard worden. Hetzelfde geldt voor de verwerking op politiek niveau van doelstellingen die van uit bewegingen buiten politiek-bestuurlijke organisaties worden geopperd. Op grond van deze overwegingen zou de volgende hypothese kunnen worden opgesteld:

Aan burgerbewegingen °) wordt van uit vertrouwen in sociocratische initiatieven een grotere plaats toegekend in het beleid dan van uit vertrouwen in technocratische initiatieven. Het zal blijken dat deze invloed zich in alle Westerse industriestaten doet gelden, zodat in de politiek-bestuurlijke benadering gesproken kan worden van een verschuiving van vertrouwen in technocratische initiatieven naar vertrouwen in sociocratische initiatieven. Daardoor wordt een beleidsontwikkeling mogelijk die in toenemende mate afwijkt van het gangbare beleid (OESO, INTERFUTURES A-scenario, EG, PTNI, Commissie Wagner enz.).

De burgerbewegingen moeten hun invloed bevechten. Zij hebben op te boksen tegen dragers van beleid met vertrouwen in technocratische initiatieven die in overwegende mate posities in het bestuur bekleden. In dit

°) Onder burgerbewegingen dienen daarbij onder meer verstaan te worden:

- natuur- en milieubewegingen
- vredesbeweging
- Derde Wereldbeweging
- anti-kernenergiebeweging
- emancipatiebeweging
- bewegingen voor regionale autonomie
- bewegingen ter bescherming van de privacy.

spanningsveld is de appreciatie voor burgerwelingen van uit het bestuur gering.

Vanuit vertrouwen in sociocratische initiatieven boeken burgerbewelingen allereerst terreinwinst in procedures en op het gebied van wetgeving. Zij winnen de publieke opinie voor zich door in tal van zaken voor te houden: "dat men in redelijkheid iemand toch niet het recht kan ontzeggen om...invloed te willen hebben opeigen werk/woon/leef/omgeving...". Dit leidde tot het ontwerpen van inspraakmogelijkheden en het versterken van beroeps-procedures. Vanuit deze posities worden vervolgens concrete projecten die voortvloeien uit beleid met vertrouwen in technocratische initiatieven bestreden. Het bestuursbestel moet wel meebuigen onder het gewicht van de publieke opinie. Dit blijkt uit de regelgeving, het betrekken van burgerbewelingen bij het bestuur via advieslichamen, en uit het subsidiëren van burgerbewelingen.

Uiteindelijk worden van uit politiek-bestuurlijke organen de doelstellingen van burgerbewelingen geannexeerd. Geen partij kan het zich permitteren "milieu" niet hoog in het vaandel te hebben. Deze programma's worden weer aangegrepen om druk op het bestuur uit te oefenen, waarmee dan weer een nieuwe winding in een spiraalbeweging wordt doorlopen.

De wederzijdse beïnvloeding van de beleidsontwikkeling tussen de verschillende landen speelt zich in de beide posities langs geheel verschillende kanalen af. Bij besturen met vertrouwen in technocratische initiatieven wordt veel waarde gehecht aan het optreden middels internationale instituties (BOVENOVER) (OESO, EG, NAVO, onderscheiden verdragen). Bij groeperingen met vertrouwen in sociocratische initiatieven vindt de overdracht van opvattingen plaats middels ontmoetingen in burgerbewelingen (ONDERDOOR) (Vredesbeweging, antikernenergiebeweging, ecologische beweging (Ecoropa), bewegingen voor regionale autonomie, emancipatiebewegingen). Voor zover deze verschijnselen feitelijk zijn waar te nemen, passen zij ook in de benadering die voor vertrouwen in technocratische, dan wel sociocratische initiatieven kenmerkend is. Een bestuur dat opereert van uit vertrouwen in sociocratische initiatieven kan hierop inspelen.

Voor het toetsen van de hypothese met betrekking tot toenemende ruimte voor niet-gangbaar beleid is het nodig inzicht te hebben in:

- 1) de samenhang in politiek-bestuurlijk opzicht tussen vertrouwen in sociocratische initiatieven en de waardering voor burgerbewelingen en hun politieke opties.

- 2) de invloed van burgerbewegingen op de politieke besluitvorming en derhalve de aanwezigheid van burgerbewegingen en
- 3) de organisatorische structuur waarlangs acties voortvloeiend uit de beide onderscheiden visies ondernomen worden.

In de beperkte kalendertijd en werktijd die voor deze oriëntatie beschikbaar waren, is het mogelijk geweest voldoende aanwijzingen te vinden om een globaal inzicht in deze verschijnselen te verwerven, maar ook niet meer dat dat. Deze oriëntatie biedt aanknopingspunten voor nader onderzoek wanneer dat wenselijk geacht zou worden. Voor een grondige studie zal een aanzienlijke tijdsinvestering nodig zijn. De resultaten van deze oriëntatie zijn gebaseerd op betrekkelijk gemakkelijk toegankelijke krantenberichten en publikaties voor het merendeel uit 1981/1982 en op mondelinge en schriftelijke ondervragingen van personen die geacht mogen worden over ter zake doende informatie te beschikken (zie de verantwoording).

2. HET WAARNEMEN VAN SOCIOCRATISCHE TENDENTIES

De term sociocratisch gehanteerd als aanduiding van het karakter van oplossingen voor politiek-maatschappelijke problemen, slaat niet alleen op sociale processen en ontwikkelingen maar ook op de mogelijkheden van sociale beheersing door onderlinge beïnvloeding op basis van gelijkwaardigheid. Zo is te verstaan uit het BTV-rapport: "Een poging tot uitlokking".

In dit rapport wordt een aantal politiek-inhoudelijke uitingen in de Nederlandse politiek weergegeven, die tot één van de beide karakteristieke visies zijn te herleiden. Deze uitingen zijn van dien aard dat voor zover zij vertrouwen in sociocratische initiatieven weerspiegelen, een grote parallelliteit te onderkennen is met doelstellingen en uitingen van burgerbewegingen. De stelling dringt zich op dat vertrouwen in sociocratische initiatieven samenvalt met vertrouwen in het optreden van burgerbewegingen en vertrouwen in technocratische initiatieven met wantrouwen daarin. Of wel toegankelijkheid dan wel afsluiting van de politieke wensen die door deze burgerbewegingen tot uitdrukking worden gebracht.

New Age Politics

Volgens B. van Steenberghe hebben zich tussen verschillende alternatieve bewegingen in de Verenigde Staten zoveel bilaterale en tweezijdige samenhangen ontwikkeld dat gesproken kan worden van een conglomeraat met als belangrijkste eigenschappen:

- nadruk op de kansen voor het individu om zich volledig te ontplooien, dit zowel in humanistische zin alsook religieus onderbouwd. Echter:
- synthese tussen individualisme en collectivisme.
- synthese tussen westerse en oosterse filosofieën en religies
- schaalverkleining en decentralisatie. Opmerkelijk hierbij is de schijnbare paradox van een samengaan van dit "localisme" met een even enthousiast beleden "internationalisme".

Dit conglomeraat aangeduid als "New Age Politics" laat zich geen plaats aanwijzen binnen een politiek scala met als twee uiteinden uiterst links en uiterst rechts.

Onderzoekingen onder de middenlaag in de leiding van de vier grootste politieke partijen in de Bondsrepubliek Duitsland, SPD, FDP, CDU, CSU; (Mittlere Parteiführungsschicht) duiden erop dat er een sterke samenhang bestaat tussen ecologische

oriëntering en oriëntering op: "Neue Politik". Daarbij wordt "Alte Politik" bepaald door traditionele issues in het kader van het waarborgen van economische, sociale en militaire zekerheid en het handhaven van de openbare orde terwijl in de "Neue Politik" de nadruk gelegd wordt op vrije toegang tot politieke middelen en bronnen en daarmee mogelijkheden tot politieke participatie. Deze kenmerking van Neue Politik ligt dicht bij de omschrijving van de term "sociocratisch" uit BTV-1. Het lijkt niet al te gewaagd om van de hypothese uit te gaan dat een ecologische oriëntatie en wellicht wat ruimer een oriëntatie op burgerbewegingen en op de thema's die zij naar voren brengen, samenvalt met een oriëntatie op sociocratische bestuursvormen.

Politiek-bestuurlijk beschouwd, mag een sterke relatie verondersteld worden tussen vertrouwen in sociocratische bestuursvormen en bewegingen die georiënteerd zijn op een streven naar regionale autonomie. Enerzijds vindt men deze bewegingen op zich zelf staand in een aantal regio's verspreid over geheel West-Europa, anderzijds is het streven naar regionale autonomie de basis van een streven naar een federaal Europa. Vaak blijken bewegingen georiënteerd op regionale autonomie tevens ecologisch georiënteerd te zijn. Een verklaring daarvoor van uit de ontwikkeling van de techniek zoals die van uit vertrouwen in technocratische initiatieven wordt voorgestaan, ligt voor de hand. Deze ontwikkeling vergt immers in toenemende mate stringente bovennationale ordening op velerlei gebied, variërend van milieubescherming tot fiscale regelingen. Dergelijke ordeningen leiden tot een toenemende uitholling van de machtsbasis van de nationale staat zonder dat daar een ruimere machtsbasis voor de regio's mee gepaard gaat. Niet zelden blijken de achtergronden van de verschillende burgerbewegingen op verwante benaderingen te berusten, waarbij het onderscheid tussen technocratische en sociocratische oriëntaties een rol speelt.

Dit betekent dat vertrouwen in sociocratische initiatieven zich in het algemeen manifesteert in vertrouwen in het optreden van "burgerbewegingen" en dat de invloed van deze bewegingen op de politieke besluitvorming een maat is voor het voorkomen van vertrouwen in sociocratische initiatieven onder de burgerbevolking. Of omgekeerd, wanneer sociocratische initiatieven aanwezig zijn, zal het bestuur zich al dan niet onder druk van de publieke opinie openstellen voor de doelstellingen die door burgerbewegingen naar voren worden gebracht. De aanwezigheid van sociocratische initiatieven kan dan worden vastgesteld op grond van

feitelijke beïnvloeding van "de politiek" door en van uit burgerbewegingen.

Beïnvloeding kan plaatsvinden langs verschillende wegen:

- eigen politieke organisatie (groene partijen);
- directe invloed op politieke hoofdstromingen;
- invloed op politieke hoofdstromingen via maatschappelijke organisaties (vakbeweging, kerk, enz.).

Effecten van het vertrouwen in sociocratische initiatieven moeten dan naspeurbaar zijn in:

- de ontwikkeling van verkiezingsprogramma's;
- persverslagen van en commentaren op congressen van de politieke hoofdstromingen voor zover controversen een rol spelen die voortvloeien uit een botsing van de wereldbeelden van uit de twee onderscheidingen;
- verklaringen van uit de politieke hoofdstromingen;
- politiek belangwekkende en publicitair aandacht trekkende gebeurtenissen die verband houden met de hiervoor genoemde botsing van wereldbeelden (ontslagen, terugtredingen, benoemingen van personen);
- (verschuivingen in) uitslagen van verkiezingen;
- verklaringen van maatschappelijke organisaties;
- aantal en omvang van non-gouvernementele organisaties (milieu-, vredes-, energiegroepen enz.);
- aandacht van media voor deze groeperingen en hun uitingen;
- wetgeving en andere overheidsmaatregelen die de ontwikkeling voortvloeiend uit technocratische initiatieven aan voorwaarden binden, vertragen of zelfs stoppen en die welke voortvloeit uit sociocratische initiatieven ruimte bieden.

Een globale oriëntatie op verschijnselen die samenhangen met vertrouwen in sociocratische initiatieven leert dat in alle Westeuropese landen sociocratische tendenties te onderkennen zijn. Deze tendenties komen op verschillende beleidsgebieden en op verschillende wijzen tot uitdrukking. De beleidsgebieden waar deze tendenties het best zijn waar te nemen, zijn het (kern)energiebeleid, kern(ont/be)wapeningsbeleid, landschaps- en milieubescherming en regionaal beleid.

De uitingen die deze tendenties zichtbaar maken, betreffen verklaringen en standpunten van politieke, maatschappelijke en kerkelijke organisaties, conflicten tussen centrale en lokale overheden, doordringing van nieuwe beleidsalternatieven in bestaande politieke groeperingen, verkiezingsresultaten, de rol van nieuwe beleidsalternatieven bij verkiezingen, succesvolle acties van burgerbewegingen enzovoort.

Het (kern)energiebeleid

(De anti-kernenergiebeweging)

Het (kern)energiebeleid is een beleidsgebied bij uitstek waar het conflict tussen vertrouwen in technocratische dan wel sociocratische initiatieven tot uitdrukking komt. Afgezien van bezwaren met betrekking tot de kans op een ongeval, de afvalproblematiek en de vervlechting tussen civiele en militaire toepassing van de kernenergie, vergt kernenergie naar zijn aard een bestuursvorm die alleen kan bestaan bij vertrouwen in technocratische initiatieven. Dit geldt overigens ook voor andere kapitaalsintensieve technologieën waarvan de schaal van toepassing op zijn minst nationaal beheer of nationale controle vereist. Houdt men met alle bezwaren rekening dan is eigenlijk een internationaal beheerssysteem noodzakelijk.

Het spanningsveld rondom de (kern)energie wordt op vele manieren zichtbaar. Allereerst in de vorm van massademonstraties die in nagenoeg alle Westeuropese landen hebben plaatsgevonden. Naarmate de tijd verstrijkt, krijgen deze een steeds grimmiger karakter. De mate waarin dit spanningsveld doordringt in politieke groeperingen verschilt zowel naar de kleur van de groepering als naar land in West-Europa.

Groene (politieke) groeperingen wijzen de toepassing van kernenergie onverbloemd af. In modern liberale groeperingen varieert de opstelling van stromingen die kernenergie

afwijzen tot stromingen die grote aandacht hebben voor de bezwaren tegen kernenergie. Binnen socialistische en sociaal-democratische groeperingen is verdeeldheid. Er zijn aanwijzingen dat onder betrokkenen bij die groeperingen die zich dichterbij de leiding bevinden minder scepticisme is ten aanzien van kernenergie dan aan de basis. In kleine landen lijkt de scepsis onder socialisten en sociaal-democraten groter dan in grotere landen. Met enige vertraging is dit nu ook in België het geval. Niet zelden wordt het standpunt van socialisten en sociaal-democraten onder de invloed van dreigende verkiezingsverliezen aan "groenen" meer en meer bepaald door sceptici ten aanzien van kernenergie. Er zijn aanwijzingen dat men de sceptici in deze groeperingen verhoudingsgewijs meer vindt onder jongeren en vrouwen.

Opvallend is dat vaak lokale overheden van progressieve signatuur over de toepassing van kernenergie in conflict komen met de centrale overheid wanneer het gaat om het verlenen van faciliteiten ten behoeve van de kernenergie. In Italië ziet de regering het aanwijzen van vestigingsplaatsen en het verkrijgen van goedkeuring van lokale en regionale overheden als het meest kritische probleem waarmee men de komende tien jaar bij de ontwikkeling van de kernenergie te maken krijgt.

Deze opstelling treft men ook wel aan bij lokale afdelingen van marxistisch getinte groeperingen. Met name daar waar men op regionaal niveau aansluiting zoekt bij regionale en/of burgerbewegingen. Veel scepsis voor kernenergie treft men bij centrale organisaties van marxistische signatuur niet aan. De Nederlandse CPN is daarop op het eerste oog een duidelijke uitzondering. In Frankrijk is in dit opzicht de afstand tussen de Franse communistische vakvereniging CGT en de communistische partij opvallend. Trouwens ook de afstand tussen de socialistische vakbeweging en de Franse socialistische partij is opvallend. In België eisen de beide grootste vakverenigingen een moratorium op de verdere bouw van kerncentrales. De Duitse vakvereniging DGB sprak voor de energie-enquête-commissie in 1981 een sterke voorkeur uit voor het "zachte energiepad" en verscherpte daarmee haar voorwaardelijke opstelling ten aanzien van kernenergie. In Denemarken sprak de vakbeweging zich reeds in 1977 tegen kernenergie uit. Zowel de socialistische als de communistische vakverenigingen in Frankrijk opponderen tegen het regeringsprogramma voor kernenergie. Er ontstond een scherp conflict met Mitterand die zijn verkiezingsbelofte over de beperking van het kernenergieprogramma

slechts zeer ten dele nakwam. In de Engelse vakbeweging is een steeds kritischer houding waar te nemen waarbij in sommige van de unions een omslag van "pro" naar "contra" plaatsvond. Ook in Ierland keren de belangrijkste vakbonden zich tegen het introduceren van kernenergie. In Italië is de vakbeweging verdeeld. De opstelling varieert van de vraag naar nationale in plaats van Amerikaanse kernreactoren tot een kritische houding tegen kernenergie als zodanig. In Luxemburg heeft men kernenergie afgewezen en opponeert men vooral tegen kerncentrales in de grensgebieden.

Niet alleen in Nederland bemoeien kerken zich met de kernenergieproblematiek. De Bisschoppenconferentie in West-Duitsland gaf in september 1980 een verklaring uit, nog eens onderstreept door kardinaal Höffner, met een kritische stellingname ten aanzien van kernenergie. Scherpe protesten uit de Westduitse kernenergiewereld volgden. Ook de Evangelische Kirche gaf verschillende kritische verklaringen uit.

Met name de kernenergie-kritiek leidde ertoe dat in verschillende Westduitse gemeenten met kernenergieprojecten de Bürgerinitiatieve op het lokaal niveau zeer grote verkiezingswinsten maakten. In deze gevallen, maar niet alleen dan, werden meermalen van uit de lokale overheid gerechtelijke procedures op gang gebracht die tot uitstel of afstel van voorgenomen kernenergieprojecten leidden. Een sprekend voorbeeld is de deelname van de staat Hamburg aan het kernenergieproject te Brockdorf. Deze deelname onder stringente voorwaarden was voor SPD-burgemeester Klose aanleiding om af te treden. Twee jaar later trok de staat Hamburg zich alsnog uit het project terug.

Deze opstellingen bleven niet zonder gevolgen voor het beleid op centraal niveau. In West-Duitsland oefenden in 1982 met name de regeringspartijen SPD en FDP onverholven kritiek op het derde energieprogramma. De voorzitter van de reactorveiligheidscommissie trad af op grond van het beleid van bondsminister Baum van binnenlandse zaken. Deze zou te scherpe eisen stellen ten aanzien van kerncentrales. In Frankrijk zegde president Mitterand tijdens zijn verkiezingscampagne een scherpe neerwaartse bijstelling van het kernenergieprogramma toe. De teleurstelling was groot toen uiteindelijk deze bijstelling beperkt van omvang bleef en toen een beslisprocedure werd ontworpen voor de toelating van kernenergiecentrales die alleen in schijn zeggenschap overdroeg aan lokale overheden. Immers, in de trapsgewijze beslisprocedure van lokale overheid naar centrale overheid zou bij een negatief advies over de

vestiging van kernenergiecentrales, steeds de beslissing verlegd worden naar de naast hogere overheid, zodat bij opeenvolgende negatieve adviezen uiteindelijk toch de centrale overheid de eindbeslissing in handen houdt. In Zwitserland werd een voorontwerp voor een nieuwe atoomwet opgezet die praktisch als een neen tegen kernenergie werd opgevat. Het niet in bedrijf stellen van een voltooide kerncentrale (de eerste) te Oostenrijk op grond van een volkstemming laat ook hier een duidelijke invloed zien.

Er is veel grond voor de conclusie dat de weerstand tegen kernenergie via linkse politieke partijen, de vakbeweging en acties van lokale overheden in toenemende mate zijn weerslag vindt in de nationale kernenergieprogramma's. Ook in kernenergielanden bij uitstek, zoals Frankrijk, België en West-Duitsland blijkt deze invloed in toenemende mate effect te krijgen.

Soms is ook de omgekeerde beweging waar te nemen. In Denemarken waar de regering tot nu toe van de toepassing van kernenergie afzag, gaan thans stemmen op om daarop terug te komen. Zo werden in dat land zoutkoepels onderzocht op hun beschikbaarheid voor het opbergen van het hoog radio-actieve kernsplijtingsafval.

In de gehele westelijke wereld wordt het beeld goed weergegeven door uitlatingen van de directeur van het IAEA (International Atomic Energy Agency) die een zodanige afzwakking van de kernenergieprogramma's vreest dat na 1990 de reactorindustrie in de grootst mogelijke problemen zal komen.

Het beleid ten aanzien van kernbewapening

(De vredesbeweging)

De massale indrukwekkende demonstraties tegen kernwapens in West-Europa in het najaar van 1981 met tienduizenden tot honderdduizenden deelnemers kwamen niet uit de lucht vallen. Na het vastlopen van SALT II kreeg de vredesbeweging nieuwe impulsen die nog versterkt werden door het NAVO- en VS-beleid ten aanzien van de neutronenbom en de plaatsing van cruise missiles. Bij de zorg over de effecten van een kernoorlog als zodanig, ontstond in West-Europa het bewustzijn dat een conflict tussen Oost en West, bij de inzet van kernwapens wel eens in West-Europa kon worden uitgevochten.

De stemming tegen het kernwapenbeleid van de NAVO sluit aan bij voorstellen van de Noord-Westeuropese landen om uitgaande van een kernwapenvrij Scandinavië te komen tot verdere denuclearisatie van Europa.

In de vredesbeweging vindt men een grote diversiteit van relaties met andere groeperingen. Politiek is de deelname gespreid van anarchisten, pacifisten, via sociaal-democraten en socialisten tot progressieve christen-democraten. Naar andere belangstelling gespreid, vindt men er mensen uit natuur- en milieubewegingen, emancipatie-groeperingen, regionalisten en Derde-Wereld-bewegingen. Een voorbeeld van het verbond tussen de vredes- en milieubewegingen blijkt uit een verklaring van Friends of the Earth International met afdelingen in 29 landen, dat zij hebben besloten zich in de komende jaren in te zetten tegen kernwapens. Opvallend is de rol van kerkelijke groeperingen, hetgeen ongetwijfeld samenhangt met forse uitspraken van verschillende geestelijke gezagsdragers over de ethische aspecten van de kernbewapening.

Voor de olievlekwerking van de vredesbeweging werd in deze tijdsperiode de term "hollanditis" ingevoerd. De inzet van de demonstraties zijn het kernwapenbeleid van de NAVO of bepaalde aspecten daarvan. Toch kan men zich niet aan de indruk onttrekken dat in deze demonstraties voor sommigen ook het bestaan van de NAVO inzet is, en voor weer anderen de wijze waarop in de NAVO de besluitvorming plaatsvindt. In verschillende (West-)Europese landen heeft de kernwapenproblematiek onder invloed van de oproepen van de vredesbeweging tot spanningen en conflicten in politieke partijen geleid. Met name socialisten en sociaal-democraten hebben daaronder te lijden. Soms ook christen-democraten. Deze spanningen kunnen met name worden geregistreerd wanneer zij leiden tot aandachttrekkend optreden van vooraanstaande leden van die partijen.

Zo royeerde de CSU in West-Duitsland een polemoloog en tegenstander van het NAVO-moderniseringsbeleid. Binnen de CDU en CSU is sprake van grote wrevel tegen het NAVO-besluit, zij het dat de achtergrond daarbij niet zelden berust op nationalistische gevoelens tegenover Amerikaans imperialisme. Een poging van de CDU om de jeugd gestructureerd bij het debat over de vrede te betrekken bleek niet het beoogde resultaat te hebben. In de SPD werd voorzitter Brandt gekritiseerd wegens zijn integratiepolitiek die te toegeeflijk zou zijn in de richting van jonge milieu-ijveraars en de vredesbeweging. Opvallend is in de SPD het optreden van Eppler, Jansen en La Fontaine die posities ter beschikking stelden of anderszins invloed uitoefenden. SPD-partijdagen in de landen Baden Württemberg, Schlesweich-Holstein en Saarland, waar respectievelijk

Eppler, Jansen en La Fontaine landsvoorzitter van de SPD zijn, spreken zich met grote meerderheid uit tegen de kernbewapening. Ook Hamburg koos deze opstelling ondanks aandringen op een andere opstelling door minister Apel en bondskanselier Schmidt die hiermee een gevoelige nederlaag leed. Mede op grond van het kernwapenbeleid stapte het bondsdaglid Coppik uit de SPD.

Uit een onderzoek ten behoeve van het weekblad Stern in december 1981 bleek dat 54% van de West Duitsers helemaal geen nieuwe kernraketten willen, 8% wil uit de NAVO maar 59% wil een onafhankelijke opstelling ten opzichte van de Verenigde Staten.

In het Verenigd Koninkrijk neemt Labour scherp afstand van het kernwapenbeleid van de regering-Thatcher. De nieuwe sociaal-democratische partij is daarin echter aanmerkelijk meer genuanceerd. De Britse bevolking en met name de jeugd wijst blijkens opiniepeilingen de Amerikaanse kernwapens af. Twee derde wil echter dat de Britse kernmacht gehandhaafd blijft. Niet meer dan een kwart van de bevolking is voor unilaterale kernontwapening. Van de Labourstemmers niet meer dan ruim de helft. Lord Carrington, toenmalig minister van Buitenlandse Zaken voelde zich genoopt het belang van kernwapens nog eens uiteen te zetten.

Het succes van de demonstratie in Rome heeft in de Italiaanse politiek een omslag teweeggebracht in de opstelling van de verschillende partijen. Dit geldt in zekere mate voor de communisten, die van lauwe steun tot actieve steun aan de vredesbeweging geraakten. De socialisten maakten een verrassend snelle ommezwaai. Deze ommezwaai werd bezegeld met een bezoek van secretaris Craxi aan Ceausescu om zich te presenteren als ondernemende voorstander van de zogenaamde nuloptie. Zelfs de Christen Democraten organiseren voortdurend vredesdemonstraties. Hetzelfde geldt voor de Republikeinse Partij. Het gedrag van socialisten, christen-democraten en republikeinen in de Italiaanse volksvertegenwoordiging lijkt met al dit kernwapen-scepticisme niet geheel in overeenstemming te zijn.

In België zegt voorzitter van Miert van de Vlaamse Socialisten dat deze zich met het motto van de demonstraties kunnen verenigen. De progressief-liberale volksunie staat zeer positief tegenover de demonstraties. De christen-democraat Tuyl de Clerque, parlamentslid van de Christelijke Volkspartij is met zijn steun voor de vredesbeweging een dissident in eigen kring. Hij is van mening dat de Belgische vredesbeweging wel degelijk grote invloed heeft op het politieke klimaat. Tobback, fractievoorzitter van de

BSP. meent daarentegen dat er weliswaar invloed is op de opinievorming, maar nauwelijks op de louter politieke besluitvorming. Hoewel de kerkelijke hiërarchie zich in België beperkt tot nogal algemene en weinigzeggende verklaringen, blijkt de interdiocesane raad (burgers en priesters) zich nadrukkelijk voor de standpunten van de vredesbeweging uit te spreken.

Uit Frankrijk niets nieuws. Amerikaanse kernwapens zijn niet in het geding. Wel protesteert onder andere de ecologist Brice Lalonde met de Greenpeace III in de Stille Zuidzee tegen de Franse kernproeven aldaar.

In Griekenland betekende de verkiezingsoverwinning van de socialist Papandreu de aankondiging van een ommekeer in het beleid ten aanzien van NAVO. Papandreu streeft naar eenzijdige verwijdering van Amerikaanse kernwapens van Griekse bodem en een kernwapenvrije zone op de Balkan. Het lidmaatschap van de NAVO zal per referendum ter discussie worden gesteld. Overigens zijn de bezwaren tegen dat lidmaatschap eerder geworteld in identificatie van de NAVO met het voormalige kolonelsregime en in de perikelen met Turkije dan in de relatie met de kernwapenproblematiek.

In Spanje staat toetreding tot de NAVO voor de deur. Er is echter sterke oppositie van de zijde van de socialisten. Aangezien voor toelaten tot de NAVO unanimiteit van de huidige leden is vereist, zou Nederland zo een besluit hebben kunnen blokkeren. Tussen de Spaanse socialisten en Nederlandse sociaal-democraten werden dien-aangaande besprekingen gevoerd.

De wel zeer massale vredesdemonstraties in Europa in najaar 1981 hebben de aandacht voor het kernwapenvraagstuk een sterke impuls gegeven. Er is overleg gaande om de bundeling van krachten uit de vredesbeweging niet verloren te laten gaan.

Er wordt op de vredesbeweging ook beleidsmatig gereageerd. Regeringsleiders reageren met het verdedigen van de gangbare kernwapenstrategie. President Reagan koos voor zijn grote toespraak over de kernwapens een voor de VS ongebruikelijk tijdstip van de dag en wel zo dat twee dagen voor de grote vredesmars te Amsterdam zijn boodschap op een voor Europa normaal tijdstip kon worden ontvangen. Amerikaanse en Europese deskundigen zullen zich gaan bezighouden met de vraag of de NAVO niet meer gebruik kan maken van conventionele wapens voor het afschrikken van de Sowjet-Unie. Opmerkelijk is de wijze waarop de Roemeense partijleider Ceaucescu met de "nul-optie" op de Europese vredesbeweging inspeelt. Ook in Roemenië worden dan ook

massale demonstraties georganiseerd. In de DDR blijkt de Evangelische Kerk een tamelijk breed initiatief te hebben ontwikkeld om tot vermindering van bewapening te komen. Een van de zes "Landessynodes", die te Halle, vroeg zelfs in het openbaar om minder Russische SS20-raketten op te stellen en het aantal Russische tanks in Oost-Europa te verminderen. Ook in Oost-Europa blijken dus soortgelijke noties als van de Westeuropese vredesbeweging aanwezig te zijn. De invloed en werkzaamheid zijn er ook daar, ook al valt daarvan weinig waar te nemen, afgezien dan van het optreden van de Roemeense president Ceaucescu.

De massale demonstraties zijn in zich een uiting van onvrede met de centralistische (Amerikaanse?) en gesloten besluitvorming zoals die in het huidige defensie-systeem gepractiseerd wordt. Dit is ook meermalen tot uiting gekomen in regelrechte kritiek op deelname aan de NAVO. De organisatoren van de vredesmarsen hebben zich daar echter ver van gehouden om verlies van de deelname van meer gematigde tegenstanders van kernwapens te vermijden en om zo het karakter van een brede volksbeweging te behouden.

Milieu en Natuur

(De milieubeweging)

In het rapport "Environmental activities of non-government organizations (NGO's) related to UNEP-programmes", werd door UNEP een overzicht gegeven van een groot aantal milieu- en natuurbeschermingsgroeperingen die op velerlei gebied werkzaam zijn. (Environment Liaison Centre - april 1980 - Nairobi). Er worden projecten en groeperingen vermeld, verspreid over alle werelddelen. Uiteraard zijn in dit rapport alleen projecten en groeperingen bereikt van verhoudingsgewijs groot belang en georganiseerd op landelijk niveau.

Ook de Europese Gemeenschap publiceerde in 1975 een rapport over NGO's (Industry and Society no. 21/75). Ook hier worden voornamelijk NGO's die zich op landelijk niveau manifesteren, beschreven. Men concludeert dat een groot aantal NGO's actief zijn en dat het aantal snel groeit. Gesteld wordt dat hoewel NGO's een aanzienlijk element van de publieke opinie vertegenwoordigen, zij toch weinig invloed hebben op beslissingen aangaande het milieu. Kennelijk is deze conclusie gebaseerd op beslissingen over concrete en feitelijke projecten die in die tijd in de laatste fase van besluitvorming verkeerden. Klachten van overheid en bedrijfsleven over het achterwege blijven van investeringen als gevolg van vergunningprocedures en

gerechtelijke acties doen vermoeden dat anno '80/81 een beleidsmatige invloed van de milieubeweging via het invoeren van toetsingsprocedures in milieu- en ruimtelijke ordeningsregelgeving wel degelijk aanwezig is. In alle Westeuropese landen zijn voorbeelden te vinden van grote industriële projecten of publieke werken die zijn vertraagd of afgevoerd (mede) op grond van activiteiten van milieugroeperingen. Vaak is er sprake van een samenvallen van enerzijds milieuargumenten en anderzijds problemen met de financiering van de projecten.

Ook in Oost-Europa is de weerslag van milieuzorg waar te nemen. Zo toont Wolfgang Harich (in zijn Oostduitse periode) in zijn studie "Kommunismus ohne Wachstum" aan dat Engels zich van de gevolgen van een te grote bevolkingsgroei bewust was. Engels beschouwde een zo grote bevolkingsgroei echter als een abstracte mogelijkheid. Onder meer op grond van de door Engels geopperde mogelijkheid is in de Academie van Wetenschappen in de USSR theorievorming over de concrete situatie van bevolkingsgroei, welvaartsgroei en de gevolgen voor natuur en milieu op gang gekomen. In Tsjechoslowakije heeft Charta '77 een alarmerend rapport over de toestand van het milieu en de gevolgen voor de volksgezondheid uitgebracht. Dat Charta '77 op dit punt de nek uitsteekt, toont op zijn minst aan dat er in dat land sprake is van voldoende belangstelling voor de milieuproblematiek.

Het lijkt geen twijfel dat:

- milieu- en natuurbewegingen in grote getale aanwezig zijn.
- de invloed veelal verloopt via het ontwikkelen van regelgeving die op bescherming van natuur en milieu gericht is.
- in alle Westeuropese landen voorbeelden te vinden zijn van concrete projecten die door deze regelgeving en/of onder druk van het optreden van de milieu- en natuurbeweging zijn vertraagd of afgevoerd.
- overheden op zijn minst genoodzaakt zijn met het optreden van de milieubeweging rekening te houden.

In de ontwikkeling van het milieubewustzijn en in het optreden van natuur- en milieubewegingen zijn een aantal fasen te onderkennen:

- . milieu-acties en demonstraties met betrekking tot concrete projecten;
- . ontwikkelen van inzicht in verbanden waaruit de gedoodverfde concrete projecten voortvloeien;
- . ontwikkelen van inzicht in wet- en regelgeving waarmee concrete projecten moeten kunnen worden ingeperkt en

- waarmee achterliggende oorzaken kunnen worden aangepakt;
- . omzetten van de behoefte aan wet- en regelgeving in politieke programma's;
 - . het werven van belangstelling voor deze politieke programma's met als gevolg het ontwikkelen van eigen politieke groeperingen en/of het effectief beïnvloeden van de politieke programma's van bestaande politieke groeperingen;
 - . deelname aan advieslichamen van de overheid om het overheidsbeleid te beïnvloeden zowel ten aanzien van concrete projecten als ten aanzien van wet- en regelgeving.
 - . het zelf voeren van gerechtelijke acties ter inperking van concrete projecten of het aanzetten van lokale overheden om zulke acties te ondernemen.

Wanneer voldoende voortgang in deze fasen uitblijft of wanneer concrete projecten waartegen grote bezwaren bestaan met straffe hand uiteindelijk worden uitgevoerd dan is radicalisering van de natuur- en milieubeweging waar te nemen. Gevolg daarvan is soms een doorbraak of versnelling in een van de voorgaande fasen. Deze fasen van ontwikkeling kunnen elkaar ten dele overlappen en komen niet zelden ook naast elkaar voor. Aldoende wordt in de natuur- en milieubeweging een grote deskundigheid opgebouwd ten aanzien van:

- technisch inzicht in projecten,
- juridisch inzicht,
- inzicht in sociaal-psychologische en economische verbanden bij het ontwikkelen van alternatieven,
- het verwerven van invloed met steun van de publieke opinie.

Deze deskundigheid van de natuur- en milieubeweging is niet geconcentreerd in enkele grote bureau's, maar aanwezig bij zeer vele personen die kaders vinden om informatie uit te wisselen op momenten dat zulks nodig is, zowel nationaal als internationaal. Ecoropa, een gezelschap van opinievormende politici, publicisten en wetenschappers, is op Europees niveau zo een kader. Bij de Europese verkiezingen werd door Ecoropa dan ook een manifest uitgegeven.

Een van de aspecten van milieuverontreiniging is het grensoverschrijdend effect. Op dit punt zijn meerdere gevallen bekend waar het optreden van milieubewegingen het buitenlands beleid heeft bepaald. Zeer bekend is de kwestie van de zoutlozingen van de kalimijnen in Lotharingen. Optreden van de Franse milieubeweging was er de oorzaak van dat Frankrijk zijn verplichtingen in gevolge het Rijnverdrag niet kon nakomen. In contacten tussen de Franse en Neder-

landse milieubeweging is met name de kaliproduktie zelf aan de orde gesteld.

Het grensoverschrijdend effect van milieuverontreiniging brengt met name ten aanzien van de luchtverontreiniging met zich mee dat effecten van de uitstoot van verontreinigde stoffen zich over zeer grote afstand doen voelen. Voorbeeld: de "zure regens", die meren in Noorwegen en Zweden bedreigen als gevolg van zwaveloxyde-uitstoot in Rijnmond en Ruhrgebied. Wil men hier effectief tot regeling komen dan zijn daarvoor bovenationale bestuurskaders nodig. Bestrijding van milieuverontreiniging op deze wijze is er de oorzaak van dat het bestuur verder van de burger afkomt.

Het geheel overziend kan gesteld worden dat de natuur- en milieubeweging duidelijk aanwezig is, de sympathie van het publiek in het algemeen weet te winnen en invloed uitoefent op het overheidsbeleid voor zover het milieu en natuur betreft. Het natuur- en milieubeleid van de overheden van de geïndustrialiseerde landen staat echter vrijwel steeds op gespannen voet met het economisch-structuurbeleid. Juist in het huidig tijdbestek met grote werkloosheid doet zich dit beleidsmatig conflict allerwegen voor. Immers van uit vertrouwen in technocratische initiatieven worden voor het werkgelegenheidsprobleem oplossingen voorgesteld die uiteindelijk neerkomen op uitbreiden van het produktievolume in de marktsector. Niet voor niets bracht het manifest van Ecoropa bij de Europese verkiezingen als een van de hoofdpunten naar voren dat de economische groei als doelstelling van de EG uit het Verdrag van Rome zou moeten worden teruggenomen.

Landelijke aanwijzingen voor invloed van uit de natuur- en milieubeweging op het economisch structuurbeleid en op het landbouwbeleid ontbreken. Nederland lijkt hier in de discussie over toekomstig beleid een voorloper te zijn met op zijn minst twee duidelijk aanwijsbare voorbeelden:

- de rol van een milieuvriendelijk economisch beleids-scenario in de Brede Maatschappelijke Discussie over Energiebeleid;
- de belangstelling en de discussies in de vakbeweging over anderssoortige oplossingen van de werkgelegenheidsproblematiek die hun uitwerking krijgen in werkgelegenheidsplannen met aandacht voor werkgelegenheid in de milieu-, energie-, en stadsvernieuwingssectoren.

In de komende jaren zal duidelijk moeten worden in hoeverre de natuur- en milieubeweging er in slaagt om behalve op het milieu- en natuurbeleid in enge zin ook

invloed uit te oefenen op het economisch structuurbeleid en op het landbouwbeleid. Met het ter discussie stellen van de energieprogramma's lijken de eerste schreden op dit pad te zijn gezet in nagenoeg alle westelijke industriestaten.

De Regio's

(De regionale beweging)

De mate van decentralisatie van het bestuur verschilt in de Westeuropese landen aanzienlijk van land tot land, zowel voor de grotere landen onderling als voor de kleinere landen. In overeenstemming daarmee treft men ook aanzienlijke verschillen aan bij het optreden van regionale bewegingen.

Het regionalisme heeft een aantal verschijningsvormen waarvan de meest herkenbare zijn: het streven naar regionale autonomie en het streven naar een federalistische opbouw van (West-)Europa. Ook andere verschijnselen zoals het doorbreken van nationale grenzen in sommige grensregio's en de tendentie bij groeperingen en zelfs bij regeringen om zich lossier te maken van internationale verbanden als EG en NAVO kunnen tot het regionalisme gerekend worden.

Wil men het regionalisme zo ruim opvatten dan is een vereiste dat niet in de motiveringen getreden wordt die tot deze handelwijzen leiden.

Gaat men er van uit dat het nastreven van het regionaal "eigen belang" ertoe leidt dat een bestuursvorm met vertrouwen in sociocratische initiatieven geveerd wordt dan zal er in deze ruime opvatting van regionalisme ook plaats moeten zijn voor regionaal eigen belang wanneer dat materieel gericht is of wanneer dit kortzichtig van aard genoemd zou kunnen worden. Zoals nog zal worden beschreven, vindt in het moderne regionalisme soms een synthese plaats tussen historisch rechtsgekleurd nationalisme en linksgetint autonomisme.

Het streven naar een federalistische opbouw van West-Europa leidt ook tot een visie op een structuur van de Europese Gemeenschappen die in zijn doelstellingen en staatkundig-bestuurlijke opzet geheel verschilt van de huidige. Bewegingen die zich beijveren voor het uittreden van lidstaten uit de EG dan wel die zich verzetten tegen overdracht van bevoegdheden in de huidige EG, worden niet zelden geïnspireerd door regionalistische en federalistische overwegingen. Dit is niet alleen zo in het Verenigd Koninkrijk, Griekenland, Denemarken, Groenland maar ook in Nederland. De gedachte van een "integraal regionalisme"

vindt men terug in een verklaring van de conventies van Brussel van de Europese Vrije Alliantie, ondertekend door een aantal regionalistische bewegingen in het kader van de Europese verkiezingen. De EVA gaat uit van de regionale basis voor het bestuur. De regionale gemeenschap zou naar menselijke maat gekenmerkt moeten zijn door een historische of culturele, een geografische of economische homogeniteit. In tegenstelling tot een gecentraliseerd en unitair Europa ziet de EVA een Europa dat gebaseerd is op de volksgemeenschappen en de regio's van uit een dubbele beweging: enerzijds het vormen van een confederaal politiek gezag met eigen Europees beleid, anderzijds door het erkennen van de autonomie der volkeren en der regio's. Er is een relatie met de ecologische beweging doordat de EVA in tegenstelling tot het geloof in groei door grootschalige concentraties pleit voor een nieuwe levensstijl die welzijn en gezondheid als hogere waarden aanziet dan produktie en technische vooruitgang die niet gericht is op het bevredigen van echte welzijnsbehoeften.

Over wat langere termijn bezien, vallen in Europa tegenstrijdige tendenties waar te nemen. Enerzijds voortdurende pogingen om de Europese Gemeenschappen te versterken door beleid te centraliseren. Het laatste belangrijke aspect hiervan was de instelling van het Europees Monetair Fonds. Alle spanningen in de EG tussen de staten waarvan sprake is, nemen niet weg dat de instelling van het Europees Monetair Fonds een belangrijke stap is in de richting van de overdracht van bevoegdheden op het gebied van financieel-economisch en monitair beleid naar centraal Europese organen. Juist deze overdracht van bevoegdheden op monetair en financieel gebied staat op gespannen voet met het regionalisme, dat men zich in Europa eveneens ziet ontwikkelen. De overdracht van juist deze bevoegdheden naar de regionale overheden wordt gezien als een van de basiskenmerken van het regionaliseren en federaliseren van Europa. Na de Bondsrepubliek Duitsland, en - meer recent - Italië is dit proces nu ook begonnen in Spanje, Frankrijk en Portugal. De staatkundige opsplitsing in België kan in de ruime opvatting eveneens tot het regionalisme gerekend worden. In het Verenigd Koninkrijk is dit proces van regionalisatie weliswaar begonnen maar in de aanloop gestopt. In landen als Griekenland en Groenland tekenen zich meerderheden af die de EG willen verlaten.

Evenals naar de ecologische beweging deed president Mitterand ook naar de regionale bewegingen in zijn verkiezingscampagne nogal vergaande beloften. De prefecten,

vertegenwoordigers van de nationale staat, of beter, in de huidige structuur de beheerders van de departementen namens de nationale staat, zullen hun zeer omvangrijke bevoegdheden teruggebracht zien tot het beheer van politie, brandweer en andere overheidsdiensten. Het voornemen is hiernaast het aandeel van de belastingopbrengsten dat door plaatselijke besturen kan worden beheerd, aanzienlijk te verhogen. Verwacht wordt dat Mitterand ten dele op zijn voornemens zal terugkomen wanneer deze betekenen dat hij macht moet overdragen aan niet of misschien wel anti-socialistische regionale besturen. Vooralsnog hebben de oppositionele bezwaren tegen een speciale status voor het eiland Corsica niet kunnen verhinderen dat een ontwerp van wet van kracht kan worden waarbij het eiland een eigen parlement krijgt. In Griekenland staat na de recente overwinning van de socialistische PASOK niet alleen het nog jonge lidmaatschap van de EG ter discussie. Het doorbreken van het centralisme wordt gezien als een van de voorwaarden om tot nieuw elan te komen in de Griekse samenleving. Gevestigde belangen en privileges worden gezien als barrières die doorbroken moeten worden om beleidsmacht en budgetrecht over te dragen naar de regio's.

Het voornemen van president Reagan om taken terug te geven aan de nationale staten in de VS heeft de aandacht getrokken. In zijn State of the Union 1982 paste deze decentralisatie in de financieel-economische plannen van Reagan, gericht op forse bezuiniging op collectieve uitgaven. Ook in andere landen waar "centrale" overheden blijken te willen decentraliseren, moet men er bij de beoordeling op bedacht zijn dat decentralisatie ook een middel kan zijn om af te komen van een uitdijende bureaucratie die gevolg is van een samenleving die steeds meer complexe taken in handen van de overheid legt. Een van die complexe taken is het wegwerken van de achterstand van perifere regio's overal in Europa, zoals in Schotland, Tirol, Elzas en Bretagne, om enkele voorbeelden te noemen. Het uitblijven van succes van zulk beleid is een sterke impuls voor regionale bewegingen in deze achtergestelde perifere regio's.

Een interessant verschijnsel in de ontwikkeling van het regionalisme is een inhoudelijke ontmoeting tussen rechts en links getinte sociaal-regionale bewegingen. Een groep Westduitsers afkomstig uit enerzijds het conservatieve kamp en anderzijds uit kringen van marxistisch links kwamen na langdurige discussies tot een beginselverklaring gebaseerd op een vijfvoudige revolutie:

- de nationale revolutie tegen imperialistische onderdrukking;
- de socialistische revolutie om onderdrukte klassen te bevrijden;
- de ecologische revolutie;
- de culturele revolutie;
- de democratische revolutie.

Enkele conclusies lijken getrokken te kunnen worden:

- 1) In alle westelijke industriestaten zijn impulsen gericht op regionalisering aanwezig, het meest uitgesproken in perifere regio's.
- 2) Het moderne regionalisme gaat vaak gepaard met de ontwikkeling van doelstellingen uit de ecologische beweging (milieu en energie).

4. SOCIOCRATISCHE TENDENTIES IN DE POLITIEK

Burgerbewegingen mogen worden opgevat als dragers van een voorkeur voor bestuursvormen met vertrouwen in sociocratische initiatieven. Op een viertal beleidsgebieden blijken actieve burgerbewegingen invloed op het beleid te verwerven. Bij drie daarvan is de invalshoek het bestrijden van een technisch verschijnsel dat voortvloeit uit bestuur met vertrouwen in technocratische initiatieven: de kernenergie, de kernwapenwedloop en andere projecten die natuur en milieu bedreigen. Wezenlijk onderdeel van de strategie van de burgerbewegingen is het verwerven van invloed op de feitelijke gang van zaken en het tot stand brengen van bestuursvormen die beter toegankelijk zijn voor invloed van burgerbewegingen. Op het vierde gebied, het regionalisme, is de relatie met de bestuursvorm meer direct. De behoefte om de invloed van de regio op het bestuur te versterken, wordt al dan niet in samenhang gedragen door het gevoel dat de culturele eigenheid niet voldoende gerespecteerd wordt, door het gevoel dat de regio in sociaal-economisch opzicht wordt achtergesteld of door het gevoel dat het landschappelijk eigene van de regio wordt opgeofferd aan centrale belangen.

Dat burgerbewegingen dragers van een voorkeur voor sociocratische initiatieven zijn, ligt voor de hand. Immers, een bestuursvorm gebaseerd op vertrouwen in sociocratische initiatieven biedt meer mogelijkheden voor beïnvloeding van uit de doelstellingen die in deze burgerbewegingen gepropageerd worden. Het kan zelfs verder gaan zodat een bestuursvorm gebaseerd op vertrouwen in sociocratische initiatieven voorwaarde is voor de realisering van die doelstellingen.

Ook de relatie tussen de verschillende burgerbewegingen onderling is langs deze lijn verklaarbaar. Allereerst ligt het voor de hand dat de politieke voorkeur van personen die deelnemen aan deze bewegingen in het algemeen gericht zal zijn op bestuursvormen gebaseerd op vertrouwen in sociocratische initiatieven. Een gemeenschappelijke basis dus. Daarnaast heeft de technologische ontwikkeling ertoe bijgedragen dat zowel de concrete technische vormgeving van het produktie-apparaat als de meer abstracte bestuurlijke vormgeving van beheerssystemen, een bestuursvorm vereisen die uitgaat van vertrouwen in technocratische initiatieven.

Behalve op de hiervoor beschreven beleidsgebieden zullen soortgelijke verschijnselen wellicht ook op andere beleids-

gebieden kunnen worden waargenomen, zoals het landbouwbeleid, het beleid ten aanzien van bescherming van de persoonlijke levenssfeer, het beleid ten aanzien van de Derde Wereld, verkeers- en vervoersbeleid en het beleid ten aanzien van automatisering. Deze beleidsgebieden lenen zich naar hun aard echter (nog?) niet voor massale protestacties, zoals bij de wijnoorlogen van de Franse boeren en - zeer opvallend - de enige grote stakingen in West-Duitsland van de laatste tijd in 1978 in de drukkerijen en door IG-Metall in Baden Württemberg, die direct geïnspireerd werden door technologie-kritiek op de ontwikkeling van de micro-elektronika en de gevolgen daarvan.

Doorwerking

Voor de vier besproken beleidsgebieden zijn ruwweg dezelfde ontwikkelingsfasen te zien in het verwerven van invloed op de politiek:

- het onder de aandacht brengen van een concrete misstand.
- het werven van belangstelling en instemming met acties gericht op het bestrijden van de misstand.
- het verwerven van politieke belangstelling dan wel het uitoefenen van politieke druk door demonstratief optreden in wisselwerking met lobbyën.
- het beïnvloeden van bestaande politieke partijen zodat de misstanden en de acties onderwerp gaan vormen van de politieke agenda, en leiden tot politieke programma-punten. In veel gevallen zal dit in eerste instantie neerkomen op het bewijzen van lippendienst aan de doelstellingen van de burgerbeweging. Met name zal de sfeertekening in preambules van verkiezings- en beginselprogramma's ruimte bieden voor zulke doelstellingen. Daar blijft het echter niet bij. Men kan waarnemen dat gaandeweg de partijen overgaan van electoraal-defensief beleid ten aanzien van burgerbewegingen naar een actief wervend beleid. Deze ontwikkeling is in het algemeen het verst voortgeschreden in linkse partijen. Met name bij socialisten en sociaal-democraten "ziet" men hoe dit proces zich afspeelt vooral onder invloed van jongeren en vrouwen.
- het optreden rond verkiezingen, hetzij door het verwerven van toezeggingen in ruil voor sympathiebetuiging, hetzij door zelfstandig optreden als politieke groepering.

Het vormen van een eigen groene politieke groepering blijkt met name voor de antikernenergie- en de natuur- en milieubeweging een onderwerp van strategie-

bepaling te zijn. Een keuze voor een eigen politieke groepering blijkt vooral te worden gemaakt in landen en in situaties waar een klein aantal grote traditionele partijen het politieke veld beheersen. In die landen en situaties blijkt ook een groot wantrouwen tussen bestaande politieke partijen en de burgerbeweging. Die situatie treft men aan in West-Duitsland, Frankrijk, België en het Verenigd Koninkrijk. In Italië, Denemarken en Nederland ligt de zaak duidelijk anders. Daar zoekt de burgerbeweging aansluiting bij bestaande politieke groeperingen. Dit wordt vergemakkelijkt door de aanwezigheid van een wat bredere schakering van bestaande politieke partijen, waardoor sommige partijen zich min of meer tot een groene partij ontwikkelen. Dat dit wantrouwen in traditionele politieke groeperingen ten aanzien van deze "nieuwe" doelstellingen gerechtvaardigd kan worden, wordt bevestigd door Thomas in een bijdrage over "Ideological trends in western political parties." (Western European party systems, The Free Press, 1980 p. 358-362). Het complex van problemen rond de maatschappelijke kosten van industrialisatie, milieuverontreiniging en natuurbescherming verdeelt kiezers langs andere dan de traditionele partijverdelingen, zo stelt Thomas vast. Hierdoor kunnen deze issues voor deze partijen geen echte inzet voor politieke strijd worden.

In de ontwikkeling naar een eigen groene politieke groepering moeten burgerbewegingen de traditionele links-rechts indeling in de politiek doorbreken. Dat is geen geringe opgave, waarbij zich de volgende problemen voordoen:

- . Men "start" van uit enkele zeer concrete actiegebieden of actiepunten en wordt er gaandeweg mee geconfronteerd dat deze in wisselwerking staan met andere beleidsgebieden, zodat het ontwikkelen van een algemeen politiek-maatschappelijk programma noodzaak wordt.
- . In het huidige politieke spectrum treft men de bezorgden voor milieu en energie (meestal de aanzet voor een groene partij) van links tot rechts aan. Deze "afkomst" blijkt bij het opstellen van een politiek program en het uitzetten van een actiestrategie steeds weer tot grote problemen te leiden. De Grünen in West-Duitsland blijken daarmee te kampen te hebben. Vraagpunten zijn daarbij vooral het sociaal-economisch beleid en de vraag of men moet optreden als "partij of beweging".

Interessant is in dit verband de toenadering tussen links en rechts in het regionalisme waarbij een "nieuwe" politieke optie ontstaat die haaks staat op de traditionele links-rechts-as. Men zoekt naar bestuursvormen

en bestuursinstrumenten die "de macht dichterbij de basis" brengen, niet alleen in politiek-bestuurlijke zin maar minstens evenzeer in financieel-economische zin. Niet alleen bij de overheid maar ook bij de particuliere productie-organisaties. Men zou dit kunnen betitelen als een liberale tendens: "Laat de mensen zoveel mogelijk vrij zelf te beslissen". Terzelfder tijd zoekt men naar bestuursvormen die bewerkstelligen dat concentratie van macht, voortvloeiend uit een liberale economie, het liberalisme aan de basis niet frustreert. Men zoekt bestuursvormen waarbij belangrijke beslissingen niet alleen gebaseerd worden op toetsing aan criteria van een beperkt aantal instellingen (financieel-economische criteria op grond van intern bedrijfseconomische overwegingen), maar ook aan criteria die voortvloeien uit maatschappelijke overwegingen van brede lagen van de bevolking.

In wezen stuit men daarbij op het aloude dilemma dat eerst concentratie van macht nodig is, alvorens macht te kunnen delen en dat waar macht geconcentreerd wordt, de machtcentra weinig geneigd zijn om hun macht te spreiden. Dat dilemma komt niet uit de lucht vallen maar hangt ten nauwste samen met de technische en organisatorische schaalvergroting die het gevolg is van een technisch-economische ontwikkeling gebaseerd op vertrouwen in technocratische initiatieven.

Het effect van het optreden van burgerbewegingen vindt men terug in verkiezingsuitslagen en in de inhoud van verkiezingsprogramma's. Waar groene politieke groeperingen beginnelingen zijn, maken kiesdrempels verkiezingsuitslagen als maat voor de steun aan deze groeperingen onbetrouwbaar. Men krijgt dan immers te maken met kiezers die hun stem niet verloren willen laten gaan. Of sterker nog, met kiezers die zo niet onbedoeld de positie willen versterken van politieke partijen waarin zij geen enkel vertrouwen hebben. Dit kan zelfs verder gaan wanneer het vormen van een regering in het geding is. In Berlijn bracht bij de verkiezingen in 1980 de winst voor de groenen (8%) de christen-democraten aan de macht; door deze winst van de groenen verviel namelijk de absolute meerderheid van SPD en FDP. Het gaat niet om een incidentele winst: bij de verkiezingen van 1983 werd de kiesdrempel voor de Bondsdag overschreden.

Bij de Europese verkiezingen van 1979 is met name de PRI, de radicale partij van Italië die een "groen" beleid voorstaat, doorgebroken. In het Europees Parlement

werkt deze groepering formeel samen met onder andere de afgevaardigde van de federalistische Vlaamse Volksunie. De verkiezingsresultaten van de groenen in West-Duitsland hebben het volgende verloop:

- . enig succes bij eerste deelname aan "Landtag"-verkiezingen rond 1978, 1,5 à 2,5%. Men nam echter niet overal deel aan de verkiezingen;
- . toenemende belangstelling bij de Europese verkiezingen, 3,2%;
- . afname bij de bondsdagverkiezingen in 1980 tot 1 à 2% per deelstaat;
- . bij "tussentijdse" landsdag-verkiezingen wisselende successen;
- . het verkiezingssucces in de stadstaat Hamburg (7.7%) bracht hen in een wippositie ten opzichte van de sociaal-democraten aldaar;
- . bij de bondsdagverkiezing van 1983 overschrijding van de kiesdrempel (5.6%).

In België zijn de verkiezingssuccessen van de groene partijen in 1981 met 4% opvallend. Bij deze verkiezingen opereerden de groene partijen AGAZEV en ECOLO op basis van concrete acties uit de recente jaren in het licht van een programma gebaseerd op "groene democratie" en "groene economie". Ook de federalisten van de Volksunie^o) boekten een groot succes (van 14 naar 20 zetels). De parlementsverkiezingen in Denemarken in 1981 losten het politieke probleem na de val van een minderheidsregering van sociaal-democraten niet op. Opvallend was evenwel de grote winst van de Socialistische Volkspartij die in het parlement (totaal 179 zetels) 20 zetels behaalde. Deze partij kan met haar programma, dat het midden houdt tussen dat van PPR en PSP bij ons, zeker als "groen" worden aangemerkt.

Met name bij verkiezingen op lokaal niveau weten burgerbewegingen soms zeer fors door te dringen wanneer lokaal een of ander "groot project" speelt, waar veel burgerverzet tegen is. Meestal treedt men daarbij niet op onder de vlag van een landelijke groene partij, maar eerder als plaatselijke belangengroepering. Soms is het resultaat van verkiezingen zodanig dat zulke groeperingen ofwel door eigen kracht (tot 40 à 50% van de stemmen) en/of door invloed op plaatselijke politici van traditionele partijen tot een optreden van de lokale overheid leiden dat

^o) volstrekt niet vergelijkbaar met de Volksunie in Nederland

uitvoering van grootschalige technische projecten vertraagt of geheel lamlegt op grond van stringente toepassing van wetgeving en beroepsprocedures.

Een analyse van verkiezingsprogramma's bij de Europese verkiezingen van 1979 laat zien dat van de stromingen de sociaal-democraten het meest gevoelig zijn voor "groene" programmapunten. Het gaat hier om de programma's van groeperingen die in alle lidstaten van de EG bij deze verkiezingen met hetzelfde programma optraden.

Groen en groei

In deze programma's zijn twee polen te onderkennen waartussen zich hun inhoud beweegt. Er lijkt een samenhang te bestaan tussen het belang dat wordt toegekend aan kernpunten van beleid zoals economische groei, de economische orde, de kernenergie, de plaats van Europa in de wereld, de verhouding tot ontwikkelingslanden, gemeenschappelijke legermacht en nucleaire wapens en de verdeling van bevoegdheden tussen Gemeenschap, de staten en regio's. Deze polen zijn als volgt te schetsen:

	de groei pool	de groene pool
econ. groei	economische groei gewenst en noodzaak, rekening houden met milieu	verdere produktiegroei van de Gemeenschap onwenselijk en onmogelijk, milieu en Derde Wereld komen bij groei in het gedrang, voor werkloosheid zijn betere oplossingen
econ. orde	vrije particuliere ondernemingen met beperkte inkadering door samenleving	zeggenschap in ondernemingen aan werknemers, inkaderen ondernemingsgedrag in maatschappelijke doeleinden
kern-energie	kernenergie onvermijdelijk, veiligheid verbeteren	kernenergie onaanvaardbaar
Europa in de wereld	actieve rol Europa als wereldmacht	nadruk op Europese inbreng via V.N.
ontw. landen	nieuwe economische orde met gelijke kansen ontwikkelingslanden, internationale handel op basis van vrije markteconomie	nieuwe internationale orde met nadruk op selfreliance en basic needs, doorbreken afhankelijkheid van ontwikkelingslanden in de handel. Effectieve controle multinationals
veiligheid, defensie	versterking NAVO en Europese plaats daarin, noodzaak gemeenschappelijke defensiepolitiek	collectief veiligheidsstelsel ondertekenaars Helsinki-verdrag ter vervanging van Oost-West afschrikking
strategische kernwapens	evenwicht (met Warschaupact) in kernwapens	geen Europese kernmacht, verwijdering kernwapens uit Europa
tactische kernwapens	legermacht uitrusten met tactische kernwapens	actie tegen neutronenbom internationaliseren

plaats regio's	bevoegdheden inzake economie en buitenlandse politiek in toenemende mate centraliseren bij gemeenschap	nadruk op regionale autonomie, gemeenschap is federatie van regio's
----------------	--	---

bevoegd- heden gemeen- schap	overdracht bevoegd- heden economisch beleid, financieel beleid, sociaal beleid, buitenlands beleid, harmonisatie onderwijs	geen overdracht bevoegdheden zolang niet ten minste parl. democratische controle gewaarborgd is. Niet meer bevoegdheden naar gemeenschap dan voor gezamenlijk optreden, dan wel grensoverschrijdende effecten nodig is
------------------------------	--	--

Waar staan nu in dit schema de politieke groeperingen van wie wij de programma's hebben kunnen vergelijken. Voor een poging tot plaatsing op basis van groei of groen in plaats van links of rechts, progressief of conservatief, kunnen we voor elk van de karakteristieken een waardering geven die van x (de groeipool) oploopt tot xxxxx (de groene pool). De toekenning van de waardering is uiteraard persoonlijk gekleurd, maar tevens voor ieder controleerbaar. Er is steeds gebruik gemaakt van de programvergelijking.

Karakteristiek	Christen-Democraten	Sociaal-Democraten ^{o)}	Liberalen
econ. groei	x	xxx	x
econ. orde	x	xxxxx	x
kernenergie	x	x	x
Eur. in wereld	x	xxx	x
ontw. landen	xx	xx	x
veiligheid en defensie	x	xxxx	x
strategische kernwapens	x	xxx	x
tactische kernwapens	x	?	x
plaats regio's	x	?	x
uitbreiding bevoegdheden gemeenschap	x	?	x

^{o)} Omdat het manifest van de federatie van sociaal en sociaal-democratische partijen een beperkt karakter heeft, is tevens gelet op de opstelling van de fractie in het huidige Europees Parlement en op de opstelling van invloedrijke lid-partijen van de federatie van sociaal-democraten.

Het resultaat van dit spel met kruisjes is natuurlijk niet vreselijk nauwkeurig en is bovendien gekleurd. Maar ook als daar rekening mee wordt gehouden, is het resultaat niet voor tweeërlei uitleg vatbaar. De samenhang tussen de verschillende punten berust niet op toeval. Wie voortzetting wil van de economische groei en technologische ontwikkeling oude stijl, zij het op een laag pitje, zal daarvoor de voorwaarden willen scheppen en de consequenties willen aanvaarden. Tot de voorwaarden waaraan voldaan moet worden, behoren een "machtige" plaats van de Europese Gemeenschappen in de wereld en een interne beslis-structuur waarbij rekening gehouden wordt met verdere schaalvergroting, grensoverschrijdende milieu- en economische effecten, harmonisatie van beleid (onderwijs bijv.) om de economische integratie te bevorderen. De opstelling ten aanzien van het Europees Monetair Stelsel is in dat opzicht een toetssteen.

De gevolgen van voortzetting van economische groei betekenen dan noodzakelijkerwijs dat de belangen van de ontwikkelingslanden niet meer dan strikt noodzakelijk van uit het eigen belang in acht genomen worden en dat de internationale handel, waar de Derde Wereld het van moet hebben, zoveel mogelijk aan de vrije markteconomie onderworpen wordt. Intern lopen de voorwaarden uit in een sterke behoefte tot centralisering van bevoegdheden. Men ziet dan dat enerzijds nadruk ligt op overdracht van bevoegdheden naar de Gemeenschappen en dat anderzijds decentralisatie van bevoegdheden naar regio's op zijn best beperkt blijft tot culturele aspecten. De relatie daarvan met de economie wordt daarbij uit het oog verloren.

Bij een dergelijke samenhang van analyses en beleidsdoelstellingen op zeer verschillende beleidsgebieden is belangstelling voor bestuursvormen met vertrouwen in technocratische initiatieven en vertrouwen in sociocratische initiatieven vanzelfsprekend.

De tegenpool is de groene pool. Bevrijding uit het dwangmatige groeipatroon biedt ruimte voor een ontspannen opstelling in de wereldpolitiek. Er hoeft veel minder een positie verdedigd te worden. Dit komt echter samenwerking met de ontwikkelingslanden ten goede en stimuleert een politiek van ontwapening. De tendens tot centralisatie van politieke en economische macht die zo duidelijk gekoppeld is aan economische groei en technologische ontwikkelingen oude stijl, kan dan afgebroken worden. In de Europese Gemeenschappen moet de zeggenschap zo dicht mogelijk bij de burger komen, hetgeen uitmondt in regionale

autonomie. Daarbij is te denken aan regio's ter grootte van de Länder in de Bondsrepubliek. De overloop-theorie waarbij overdracht van de ene bevoegdheid naar EG-niveau overdracht van andere bevoegdheden uitlokt, wordt omgekeerd. Niet een centralisatie van bevoegdheden bij de Gemeenschap door te beginnen bij het financieel-economische beleid en via sociaal beleid, collectieve uitgaven en arbeidsmarkt te eindigen bij harmonisatie van het onderwijsbeleid, maar de omgekeerde beweging, met decentralisatie van bevoegdheden van de staten naar de regio's.

Wie zich kan vinden in de groene pool zal derhalve belangstelling hebben voor bestuursvormen gebaseerd op vertrouwen in sociocratische en wantrouwen in technocratische initiatieven.

Politieke partijen tussen groen en groei

1) de Europese liberaal-democraten.

De groeipool vindt op Europees niveau een zeer duidelijke en bewuste representant in de Europese liberaal-democraten. Zij zijn daarin volstrekt duidelijk. "De liberalen beschouwen de particuliere eigendom, de vrije onderneming en de winst in het kader van een moderne en sociaal georiënteerde markteconomie als het belangrijkste instrument voor een maximale produktie".

2) De Europese Volkspartij

Op de onderzochte punten willen de christendemocraten in de praktijk hetzelfde als de ELD. Wel is het taalgebruik meer verhullend. "Dit stelsel (van de democratisch geordende markteconomie) streeft volledige werkgelegenheid na, maakt het mogelijk dat groei, behoud van een gezond leefmilieu en de rationele aanwending van schaarse grondstoffen op de beste wijze met elkaar samengaan. De beslissingsmacht evenals de eigendommen moeten echter op een meer juiste wijze worden verdeeld." Uit de rest van het programma blijkt dat dit betekent: eerst groei en dan zien hoe de gevolgen worden opvangen. Opvallend is ten slotte dat de EVP meer nog dan de ELD aansluit op centralisatie van politieke macht op allerlei gebied in de Europese Gemeenschappen.

3) De sociaal-democraten

De federatie van socialisten en sociaal-democraten richt zich tot de kiezers met een miniprogramma in de vorm van een manifest. Daardoor hebben de aangesloten nationale partijen voldoende ruimte voor eigen prioriteiten. Zo spreekt de federatie zich niet uit over kernenergie, maar

de opvatting van de SPD en de Verklaring van de socialistische fractie in het Europees Parlement dat kernenergie noodzakelijk is, liggen op tafel.

Opmerkelijk is dat terwijl de socialisten zich kritisch opstellen ten aanzien van overdracht van bevoegdheden, de federatie niet veel woorden wijdt aan de Europese Monetaire Unie, terwijl die toch veel overdracht van bevoegdheden vereist, wil het daarmee beoogde doel, verdere economische groei en prijsstabiliteit, bereikt worden. Een ander opvallend punt is dat buiten het economisch regionaal beleid van de Gemeenschap ten behoeve van de regio's, in de socialistische kring met geen woord gerept wordt over eigen bevoegdheden van de regio. Kennelijk is men daar niet uit.

4) Overigen

Men kan ervan uitgaan dat in programmatisch opzicht in deze vergelijking conservatieven op veel punten eenzelfde positie zullen innemen als christen-democraten en liberalen. Een uitzondering geldt wellicht voor nationalistisch georiënteerde conservatieven voor de punten aangaande de plaats van de regio en de uitbreiding van de bevoegdheden van de Gemeenschap. Ongetwijfeld zou dat vaker een "x" voor hen opleveren. Voor wat betreft het overdragen van bevoegdheden naar de Gemeenschap geldt dit stellig ook voor de communisten, die niet met één gezamenlijk programma of manifest zijn uitgekomen. De positie van de communisten ten opzichte van veiligheid en defensie en van kernwapens is zodanig politiek en historisch bepaald dat beoordeling van uit de groei en groene pool weinig ter zake doet.

5. VERTROUWEN IN SOCIOCRATISCHE OF TECHNOCRATISCHE
INITIATIEVEN IN WESTEUROPESE LANDEN

De beschouwingen in deze oriëntatie geven indicaties over de mate waarin in de verschillende West-europese landen belangstelling bestaat voor bestuursvormen met vertrouwen in technocratische dan wel sociocratische initiatieven en over de mate waarin deze belangstelling in het beleid tot uitdrukking komt.

Deze indicaties kunnen ontleend worden aan:

- de positie ten aanzien van kernenergie, kernwapens, natuur en milieu;
- de mate van centralisme in de bestaande bestuursvormen, belangstelling en ruimte voor regionalisme;
- de mate waarin vertrouwen in sociocratische initiatieven in politieke groeperingen voorkomt en het beleid beïnvloedt.

Hierna volgt een vergelijkend overzicht. Daarbij wordt voor enkele gegevens een waarderingscijfer toegekend, variërend tussen -- en ++, afhankelijk van de mate waarin vertrouwen in sociocratische initiatieven blijkt.

	B	DK	D	F	IRL	I	L	NL	UK	SP	GR
kernenergie	--	++	0	--	++	0	++	+	0	-	+
natuur + milieu	-	+	+	-	+	0	+	+	+	-	-
kernwapens	-	++	0	-	++	0	++	+	-	-	++
regionalisme	++		+	--		+			0	+	
penetratie belangst. soc. init.	-	+	0	-	+	0		+	-		+

Een totaal indruk kan uit deze "item"-waarderingen niet zonder meer worden afgeleid.

Een beperking is dat slechts zeer impliciet rekening gehouden kan worden met de effecten van verschijnselen zoals:

- de economische stagnatie
- het "ontdekken" van gifbelten
- de verhouding tussen de VS en West-Europa
- de betekenis van nieuwe impulsen in de kernenergiepolitiek in West-Duitsland
- de betekenis van gebrek aan eigen olie- en gasbronnen
- de betekenis van het voorkomen van kolenbekkens en/of waterkracht.

Zo kan men zich afvragen wat het betekent wanneer in een staat wel of juist geen belangstelling bestaat voor kernenergie. Vergelijkt men België en Denemarken in dit opzicht dan zal ongetwijfeld het verschil in economische structuur (België meer industrie, Denemarken meer agrarisch) een rol spelen. Ook de financiële infrastructuur kan een factor van belang zijn. Wat betekent de taalstrijd in België voor de regionalistische tendens aldaar? Is er niet eerder sprake van een tendens naar meer scheiding van overigens in eenheid bestuurde deeleenheden? Ook als op deze wijze een aantal verklarende factoren voor verschillen tussen landen gevonden worden, dan blijft er toch weer de wisselwerking tussen deze verklarende factoren en de belangstelling voor sociocratische of technocratische initiatieven. Een dergelijke vergelijking zou gemaakt kunnen worden voor Frankrijk en West-Duitsland tegen de achtergrond van hun wordingsgeschiedenis. Ook zo een historische context neemt niet weg dat in het huidig tijdsbestek in het centralistisch Frankrijk minder blijkt van vertrouwen in sociocratische initiatieven dan in het feodale West-Duitsland.

Mede gelet op aanvullende factoren zijn de volgende tentatieve condities te trekken:

De belangstelling voor sociocratische initiatieven lijkt het sterkst te zijn in Denemarken, Ierland, Luxemburg en Nederland, allen kleinere staten. Het minst sterk lijkt deze belangstelling in België en Frankrijk, beide industriestaten. Met de overgang van een langdurig dictatoriale bestaansvorm naar een parlementaire democratie kan in Spanje meer belangstelling voor sociocratische initiatieven aanstaande zijn. Hetzelfde geldt in meerdere mate voor Griekenland dat in zijn beleid duidelijk meer afstand neemt van organisaties als NAVO en EG. Het Verenigd Koninkrijk kent een lange parlementair-democratische traditie en een sterke behoefte van verschillende delen van het koninkrijk om de eigen identiteit te behouden. Wellicht geeft dit meer openingen naar sociocratische initiatieven dan uit de historische context van een industriestaat verklaarbaar zou zijn. West-Duitsland en Italië met hun meer feodale bestuursnormen volgen met hun belangstelling voor sociocratische initiatieven dicht op de eerstgenoemde kleinere staten.

In beeld gebracht blijken de verhoudingen uit het volgende kader.

↑ Meer belangstelling voor sociocratische initiatieven

DK-IRL-L-NL

BRD-I

UK-GR

SP-F

B

↓ Meer belangstelling voor technocratische initiatieven

Met alle beperkingen die aan de betekenis van een dergelijke opzet met een tamelijk persoonsgebonden waardering moeten worden toegekend, dwingt de nieuwsgierigheid tot de vraag in hoeverre hier sprake is van een statisch beeld dan wel van een momentopname in een ontwikkeling. Er zijn redenen om het laatste te veronderstellen. Men kan in de verschillende landen verschijnselen waarnemen die zich in elk van de landen voordoen, zij het op verschillende tijdstippen.

Voorbeelden van zulke verschijnselen zijn:

- de waardering voor "alternatieve" bewegingen
- de houding in de verschillende politieke stromingen ten aanzien van de beschreven zaken kernenergie, kernwapens, natuur- en milieuzaken, regionalisme.
- de wetgeving en de effectiviteit daarvan die in de landen voor deze zaken voorkomt.

Voor elk van deze verschijnselen zijn in elk van de besproken landen ontwikkelingen in de tijd waar te nemen. Belgische "groenen" verzochten soms dat het bestuur in hun land hopeloos achter ligt. Tegelijkertijd zijn zij gehard omdat zij immers zonder hulp of subsidie van de staat hun strijd gevoerd hebben. Dit in tegenstelling tot hun Nederlandse geestverwanten die met steun van hun gesubsidieerde bureaus voorlichting geven, wettelijke procedures hanteren en tamelijk effectief lobbieren bij bestuurders. Zou het recente verkiezingssucces van de Belgische groenen een doorbraak betekenen?

De betekenis van de economische stagnatie voor de ontwikkeling van vertrouwen in sociocratische initiatieven is moeilijk in te schatten. Het hanteren van de financieel-economische instrumenten van de centrale overheden levert niet de resultaten die op grond van de macro-economische modellen van planningsinstituten verwacht werden. Hernieuwde belangstelling voor de (groot-)industrie vergt grote financiële inspanningen zonder directe belofte voor de nabije toekomst. In die omstandigheid zoeken de "groenen" nieuwe openingen voor hun "niet-gangbare" oplossingen voor de economische problematiek. Zowel van uit "groei" als "groen" worden oplossingen geboden. De waarschijnlijkheid van resultaat van oplossingen vanuit de groeipool bestaat niet meer. Schrijver dezes acht het wenselijk dat de mogelijkheid van resultaat van oplossingen vanuit de groene pool beleidsmatige aandacht krijgt. Op het gebied van energie kan worden vastgesteld dat de oliecrisis van 1973 niet tot gevolg heeft gehad dat de teruggang van de kernenergieprogramma's in de westelijke wereld is omgebogen. Dit ondanks sterke aandrang van uit bijvoorbeeld de Europese Commissie.

Een geheel andere benadering is die van het vergelijken van de milieudruk in de verschillende landen of regio's. Ervan uitgaande dat een hoge druk op het milieu, milieubewegingen activeert dan is er aanleiding te veronderstellen dat dit leidt tot het ontwikkelen van belangstelling voor bestuursvormen met vertrouwen in sociocratische initiatieven. De "milieudruk" vloeit voort uit de combinatie van bevolkingsdichtheid en welvaart en kan gekenmerkt worden met grootheden die de intensiteit van activiteit per oppervlakte-eenheid weergeven zoals: aantal km weglengte/km², energiegebruik/km², aantal auto's/km², BNP/km² enzovoort. In deze hypothese zou een hoger wordende milieudruk leiden tot meer belangstelling voor burgerbewegingen en in het verlengde daarvan tot meer belangstelling voor bestuur met vertrouwen in sociocratische initiatieven. Gaat men ervan uit dat deze milieudruk in de loop van de tijd groter wordt of intensiever wordt ervaren door de burgers dan zou daaruit volgen dat ook de belangstelling voor bestuursvormen met vertrouwen in sociocratische initiatieven groeit. Nederland zou dan als staat met de hoogste milieudruk binnen de grenzen voorop moeten lopen.

6. BELEID VANUIT VERTROUWEN IN SOCIOCRATISCHE INITIATIEVEN (BOVENOVER EN ONDERDOOR)

De relevantie van deze oriëntatie voor een beleidsgerichte toekomstverkenning vloeit voort uit de behoefte na te gaan in hoeverre er voor Nederland, in de verwevenheid met andere westelijke industriestaten, ruimte is voor beleid van uit een bestuursvorm met vertrouwen in sociocratische initiatieven. In de voorgaande hoofdstukken is aannemelijk gemaakt dat in alle Westeuropese landen duidelijk verschijnselen waarneembaar zijn die duiden op stevige belangstelling voor sociocratische initiatieven. Deze belangstelling is in alle landen in ontwikkeling. Men zou kunnen stellen dat Nederland een weinig vooroploopt, te zamen met landen als Denemarken, Luxemburg en Ierland. Op korte afstand gevolgd door West-Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Griekenland, Italië. Op grond van recente belangstelling voor groene bewegingen en van gebeurtenissen bij verkiezingen mag verwacht worden dat met name in België en Frankrijk een inhaalmanoeuvre zal plaatsvinden ten opzichte van andere EG-landen. Wanneer in Nederland beleid gevoerd zou worden van uit vertrouwen in sociocratische initiatieven, hoe zou dan een werkzame strategie eruit zien? Alvorens op die vraag in te gaan is het van belang er bij stil te staan dat de inhoud van zulk een beleid meer zal tenderen naar een beleid zoals beschreven onder "groene pool" dan onder "groeipool". Het gaat daarbij eerder om de gerichtheid van het beleid dan om absolute verschillen in de inhoud van het beleid ten opzichte van dat in omliggende landen. De inzet van beleid zou dan zijn het verkrijgen van zoveel mogelijk invloed, opdat ook in andere landen het beleid van de groeipool naar de groene pool zal worden omgebogen om zo anders gericht te worden. In beginsel staan voor het krijgen van deze invloed twee wegen open:

- . BOVENOVER: Invloed verwerven in en via bestaande internationale bestuurskaders.
- . ONDERDOOR: Invloed verwerven door in te spelen op socio-cratisch georiënteerde volksbewegingen in ter zake doende landen.

Concretisering van de eerste strategie "BOVENOVER" vindt men terug in de argumentatie om het Verdrag van Almelo met West-Duitsland en het Verenigd Koninkrijk te verlengen. Dit verdrag betekent het scheppen van een bestuurlijk kader voor het functioneren van de onderneming voor het verrijken van uranium ten behoeve van kerncentrales. De verlenging van dit verdrag werd verdedigd

onder meer op grond van de overweging dat Nederland via dat verdrag invloed zou kunnen aanwenden om de leveranties van verrijkt uranium aan proliferatie-gevoelige landen tegen te gaan. Bovendien zou het Verdrag van Almelo, Nederland toegang verschaffen tot de beperkte "Nuclear Suppliers Group". Dit is een groep landen van waaruit materialen, kennis en technologie op het gebied van kernenergie worden verspreid.

Het motto is dus "meedoen om invloed te hebben."

Een zelfde type overwegingen wordt gehanteerd in het debat over het al dan niet "meedoen" aan het kernwapen-beleid, zoals dat door de belangrijkste NAVO-landen gewenst wordt.

Concretisering van de tweede strategie

"ONDERDOOR" is door de Nederlandse regering nog nooit nagestreefd als middel om openingen voor beleid met ruimte voor sociocratische initiatieven te verkrijgen. Toch draagt het Nederlands beleid onbedoeld bij tot het stimuleren van burgerbewegingen in verwante landen. Het oog valt daarbij op de "Hollanditis", gevolg en oorzaak van de weifelachtigheid in de besluitvorming ten aanzien van het kernwapenbeleid. Een tweede duidelijk voorbeeld is het kernenergiebeleid. In beide gevallen werkt het (achterwege blijven van) beleid stimulerend op volksbewegingen in omliggende landen. De sterke aandrang destijds van Schmidt en Giscard op het Kabinet van Agt I om nu eindelijk eens te kiezen voor kernenergie is het best te verklaren van uit de invloed die zulk een Nederlands besluit zou hebben op de geestkracht van de anti-kernwapenbeweging in respectievelijk West-Duitsland en Frankrijk.

Zowel bij de kernenergie als bij de kernwapens zou inspelen op het mechanisme waarbij "onderdoor" invloed wordt uitgeoefend op de regeringen van andere landen zeker effect kunnen hebben.

Voorbeelden van zulk beleid zou men kunnen vinden in onder meer:

- het subsidiëren van niet-gouvernementele organisaties die bijvoorbeeld bijdragen tot regionaal bewustzijn in het buitenland. Motief zou kunnen zijn het kader van culturele ontwikkeling en samenwerking.
- Het stimuleren van bewegingen in grensstreken.
- het openbreken van inspraak- en beroepsprocedures in buurlanden voor Nederlandse staatsburgers en het openstellen van eigen procedures voor staatsburgers uit het buurland (een concreet voorbeeld betreft de gang van zaken rond kernenergieinstallaties in het grensgebied tussen West-Duitsland en Overijssel/Drenthe).

Het zal vaak eerder een kwestie zijn van willen dan van kunnen. Als bezwaar zal geopperd worden dat men zich begeeft in inmenging in binnenlandse aangelegenheden. Dit bezwaar weet men kennelijk nu reeds te omzeilen als het gaat om het bereiken van de armste mensen in ontwikkelingslanden met hulpprogramma's waar de elites aldaar bepaald niet om vragen. Of als het gaat om het ondersteunen van organisaties die activiteiten ontplooiën in Oosteuropese landen die daar als subversief worden ervaren.

Het uitoefenen van invloed via de weg "bovenover" heeft met name op de beleidsgebieden kernwapens en kernenergie niet tot beoogde resultaten geleid. Eerder is het tegendeel het geval. In het geval van het Verdrag van Almelo, heeft de weg bovenover er niet toe geleid dat geen verrijkt uranium aan Brazilië wordt geleverd. Ook heeft het vervolg op de activiteiten van de "Nuclear Suppliers Group", de INFCE (international nuclear fuel cycle evaluation) niet geleid tot politieke mogelijkheden om de verbreiding van kernenergie internationaal te beheersen. Daarentegen gaat van INFCE een hernieuwde belangstelling uit voor de kweekreactortechnologie.

Een concrete illustratie van de werkzaamheid van de weg onderdoor is de druk die uitgaat van sociaal-democratische partijen van kleinere Westeuropese landen "Scandilux" op de Duitse SPD en de Engelse Labour-party. "Scandilux" verzet zich daarbij tegen verkettering van de vredesbeweging in West-Europa. Tijdens de Scandilux bijeenkomst van oktober 1981 bleek dat de SPD niet alleen neigt tot de nul-optie voor zover het om kruisraketten en Pershing II gaat, maar tevens een ondersteunende rol zou willen spelen bij de demonstraties tegen de kernwapenmodernisering in West-Europa, in België en Nederland.

Wil men bewust de weg "onderdoor" mede overwegen als een actief element in het krijgen van invloed om de ruimte voor beleid van uit vertrouwen in sociocratische initiatieven te vergroten dan is het van belang ook de juiste werkwijze te kiezen. Daarvoor van belang:

- . inzicht in massacommunicatieprocessen en
- . inzicht in het functioneren van burgerbewegingen en van hun internationale allianties.

Inzicht in massacommunicatieprocessen is nodig omdat men immers (via opinieleiders) burgerbewegingen in landen waarmee intensieve contacten onderhouden worden, attent kan maken op beleidsopties van uit vertrouwen in sociocratische initiatieven en/of omdat men de spankracht en invloed van deze volksbewegingen wil vergroten.

Inzicht in het functioneren van burgerbewegingen en hun internationale allianties is nodig omdat de werkwijzen van deze allianties essentieel verschillen van die van de gangbare bestuurskaders die voortvloeien uit vertrouwen in technocratische initiatieven.

Internationale bestuurskaders met vertrouwen in technocratische initiatieven hebben een werkwijze die te kenmerken is als een "top-down" procedure. Op topconferenties van regeringsleiders worden problemen besproken en oplossingen gesuggereerd op basis van suggesties van "staf-bureaus". Vanuit de stafbureaus worden de gedragingen van lidstaten dan ook geëvalueerd zoals in de landenrapporten van de OESO.

Deze werkwijze brengt met zich mee dat er gezagvolle herkenbare leiding moet zijn die men ook op die titel kan aanspreken. Wil men op het beleid invloed uitoefenen dan is toegang tot deze leiding van groot belang. Er is dus een adres. Alvorens de plannen en beleidsvoornemens worden bekendgemaakt, moeten ze worden voorbereid. Daaraan gaat een fase van compromisvorming vooraf. Invloed van de publieke opinie is pas toelaatbaar nadat de grondslag voor een compromis op tafel is gekomen. In die fase is derhalve geheimhouding van belang om te voorkomen dat op voorhand het sluiten van compromissen gelijkgesteld wordt met gezichtsverlies. Onder druk van de publieke opinie kan dan op marginale punten worden bijgeschaafd. Opblazen van deze marginale punten is daarbij onderdeel van de onderhandeling.

Internationale allianties van burgerbewegingen met vertrouwen in sociocratische initiatieven hebben een werkwijze die te kenmerken is als een "bottom-up" procedure. Met de kanttekening dat er geen formele procedure is. Ideeën ontstaan bij enkelingen, of in toevallige bijeenkomsten van min of meer willekeurige samenstelling. Deze ideeën of voorstellen voor beleidsplannen worden zeer snel in de publieke aandacht gebracht. Immers, de publieke opinie moet gewonnen en beïnvloed worden. Er is dus geen leiding, er is geen adres, er is slechts dan georganiseerde samenwerking wanneer actie daarom vraagt en voor alles is er openbaarheid.

Nader onderzoek naar de wijze waarop een bestuur kan opereren zodat tegelijkertijd "bovenover" en "onderdoor" gewerkt wordt, is gewenst. Vragen die daarbij aan de orde dienen te komen, zijn die van de methodiek, van de benaderingswijzen per project/beleidsgebied en/of van uit een integrale beleidsfilosofie, en van de mate waarin de "verhouding" bovenover/onderdoor gedifferentieerd wordt per land waarop men invloed wil uitoefenen.

7. CONCLUSIES

In enkele conclusies kan het resultaat van deze oriëntatie als volgt worden samengevat:

1. Er kan een samenhang verondersteld worden tussen de mate van vertrouwen in succesvol optreden van burgerbewegingen en belangstelling voor bestuursvormen met vertrouwen in sociocratische initiatieven.
2. Voor een viertal beleidsgebieden blijkt in alle West-europese landen van vertrouwen in - succesvol optreden van - burgerbewegingen.
3. Verschillen in vertrouwen in en succesvol optreden van burgerbewegingen in de verschillende landen lijken samen te hangen met een fasering in de tijd van de ontwikkeling van deze bewegingen. Nederland behoort tot de koplopers omdat door combinatie van welvaart en bevolkingsdichtheid, de milieudruk het grootst is.
4. Op grond van de conclusies 2 en 3 mag in alle West-europese landen in toenemende mate ruimte voor een beleid dat voortvloeit uit vertrouwen in sociocratische initiatieven, verwacht worden. Pakweg 1/3 van de bevolking lijkt daar nu al gevoelig voor.
5. Een Nederlandse regering die opereert van uit vertrouwen in sociocratische initiatieven kan pogen haar beleidsruimte internationaal te vergroten langs:
 - gangbare internationale bestuurskaders (EG, OESO) (BOVENOVER);
 - beïnvloeding via de druk van burgerbewegingen (ONDERDOOR).

De eerste weg sluit beter aan wanneer de nadruk ligt op directe beïnvloeding van regeringen. De tweede weg opent perspectief wanneer van uit de regeringsbureaucratieën weerstand te verwachten is tegen beleid dat voortvloeit uit vertrouwen in sociocratische initiatieven.

8. NADER ONDERZOEK

Deze oriëntatie is noodzakelijkerwijs globaal en soms speculatief van karakter. Tegelijkertijd geeft deze oriëntatie zelf al aanwijzingen dat gedegen onderzoek naar documentaties aangaande effecten van beïnvloeding door en vanuit burgersbewegingen, zoals beschreven in hoofdstuk 2, de basis voor conclusies aanzienlijk kan verstevigen. Het blijkt echter dat dit materiaal in het algemeen niet gemakkelijk toegankelijk is, zodat gedegen onderzoek een zeer tijdrovende zaak wordt.

Een tweede mogelijkheid zou kunnen zijn het verrichten van gericht onderzoek naar opvattingen en verbanden aangaande burgerbewegingen en bestuursvormen met vertrouwen in sociocratische initiatieven onder kaders van dominante politieke groeperingen.

Een derde mogelijkheid is, uitgaande van veronderstelde verbanden tussen opvattingen en belangstelling voor bestuursvormen met vertrouwen in sociocratische initiatieven, publiek opinie-onderzoek te verrichten. Een voordeel daarvan is dat herhaling een ontwikkeling in de tijd zichtbaar kan maken. In beginsel zijn de kaders voor zulk onderzoek aanwezig (Eurobarometer, samenwerkingsverband politicologische instituten uit EG-landen).

9. VERANTWOORDING

Deze oriëntatie is tot stand gekomen op grond van informatie die langs drie lijnen is verzameld.

1. Contacten met burgerbewegingen
 2. Contacten met politicologische instituten
 3. Contacten met organen van de Europese Gemeenschappen.
- Wouter van Dieren (Edam), prof. I. Lipschitz (Groningen) en Henry Faas (Den Haag), die in deze volgorde met bovenstaande kringen verbonden zijn, hebben mij waardevolle adviezen gegeven over het opzetten van deze oriëntatie en over kanalen om informatie in te winnen. Daarvoor ben ik hen zeer erkentelijk.

Naast de aldus verzamelde informatie heb ik van augustus 1981 tot januari 1982 aan een aantal gemakkelijk toegankelijke dag- en weekbladen informatie ontleend. Een enquête met gerichte vragen (zie bijlage) leverde schriftelijke of mondelinge informatie op over de stand van zaken met betrekking tot het onderwerp, in hun land van de volgende personen:

België

- L. Dierickx, parlamentslid voor AGALEV.
- M. Debreulle, verbonden met AGALEV
- L. Versteyleen, verbonden met AGALEV
- N. Loeb-Mayer, P. Claes, Université Libre de Bruxelles, Institut de Sociologie.

West-Duitsland,

- M. Winkler, E.F. Schumacher Gesellschaft, München
- H. Schmitt, Institut Sozialwissenschaften, Universität Mannheim.

Frankrijk

- Brice Lalonde, Aujourd'hui l'écologie, Parijs.
- M. Denoval, Billiers par Muzillac

Verenigd Koninkrijk

- J. Porrit, Ecology Party, London.
- I. White, University of Aberdeen, Dept. of Geography, Scotland.

Europese Gemeenschappen/Parlement

- J. Rabier, N. van der Pas
- J. Lamberts, medewerker PRI-leden Europees Parlement
- J. Tachmintis, Agenor, Brussel

Verenigde Staten

- H. Skolimowski, Dept. Humanities, University of Michigan.

Zweden

- I. Nilsson, Inst. Socio-ecological Economies, Järna

Daarnaast werd informatie ontleend aan de volgende bronnen.

- Western European Party Systems, Peter Merkal, the Free Press, 1981 met name
H14 - J.C.Thomas, Ideological trends in Western political parties
- H22- J.A. Helm, Citizen lobbies in West Germany.
- Eurobarometers, met name EB 14, december 1980.
- Energiediskussion, december '80, maart '81 (Uitgave van Bundesministerium für Forschung und Technologie, BRD).
- H. Schmitt, O. Niedermayer, "Etablierte und Grüne", Institut Sozialwissenschaften der Universität Mannheim, Preprint 57, april 1981.
- Environmental activities of non-governmental organizations (NGO's) related to UNEP-programmes, Environment Liaison Centre, Nairobi, april 1980.
- Non-governmental organizations for the protection of the environment in the European Community, Industry & Society, Commission European Communities, mei 1975.
- D. de Rougemont, Over de stand van zaken in Europa, Kadmos, april 1980 (Fondation Européenne de la Culture, Amsterdam).
- J. Galtung, The blue and the red, the green and the brown: A Guide to Movements and Countermovements (Institut universitaire d'études du développement, Genève, augustus 1981). Paper voor het WFSF-Seminar op 12-14 november 1981 in Den Haag.
- A. Peeters, I. Vermeisen, Van groen naar groenen, (Stilleven, Borgerhout, België, november 1980).
- One Europe, one environment, manifest (European Environmental Bureau, Brussel, 1979).
- Regions, the challenge; Agenor '86, sept-okt. 1981, Brussel.
- Regions and selective growth, verschillende bijdragen conferentie Agenor 9-11 december 1981, Brussel.

1. INLEIDING

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid verricht toekomstverkenningen ten behoeve van de Nederlandse Regering. In 1977 werd een Algemene Toekomstverkenning gepubliceerd onder de titel: "De komende 25 jaar". In 1980 is het eerste deel van een beleidsgerichte toekomstverkenning uitgebracht, onder het motto: "Een poging tot uitlokking".

Deze toekomstverkenning toont op velerlei gebied de consequenties van een beleids optie voor Nederland op grond van het Scenario A uit het Interfutures rapport van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid beoogt met deze "uitlokking" reacties op te roepen op grond waarvan ook andere beleids opties met hun consequenties zouden kunnen worden getoond. De inzet van deze verkenningen is dat uiteindelijk meer bewust politieke keuzen worden gemaakt waar deze maar mogelijk zijn.

Men zou het beleid waarop het Scenario A uit het Interfutures rapport is gebaseerd kunnen kenmerken als een beleid waaruit veel vertrouwen blijkt voor technocratische initiatieven en waarin sociocratische initiatieven als een belemmering voor het beleid worden gezien.

De term technocratisch doelt dan niet alleen op technische processen en ontwikkelingen, maar ook op de mogelijkheden van sturing en planning in hiërarchisch verband en de analoge term sociocratisch niet alleen op sociale processen en ontwikkelingen, maar ook op de mogelijkheden van sociale beheersing door onderlinge beïnvloeding op basis van gelijkwaardigheid.

Tegenover het Interfutures Scenario-A beleid zijn andere beleids opties denkbaar waaruit veel meer vertrouwen spreekt in politieke keuzen zoals die aangedragen worden door bijvoorbeeld "burgerbewegingen". Dit is te kenschetsen als beleid met veel vertrouwen in sociocratische initiatieven en weinig geloof in oplossingen via technocratische initiatieven. Onder burgerbewegingen dienen daarbij verstaan te worden:

- ecologische bewegingen
- vredesbeweging
- derde wereld beweging
- anti-kernenergie beweging

- emancipatiebeweging
- bewegingen voor regionale autonomie
- bewegingen ter bescherming van de privacy.

In de publikatie "Een poging tot uitlokking" is voor het Nederlandse politieke spectrum aangegeven hoe en op welke wijze de beide onderscheidingen, vertrouwen in technocratische initiatieven en vertrouwen in sociocratische initiatieven herkenbaar zijn in de politieke hoofdstromingen in de Nederlandse politiek: het liberalisme, het confessionalisme en de sociaal-democratie.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid is er op grond van analyses van uitspraken en verklaringen op topconferenties voor Regeringsleiders van de westelijke staten van uitgegaan dat deze leiders opteren voor een beleid overeenkomstig het Interfutures Scenario A. Zij blijken vertrouwen te hebben in technocratische initiatieven. Zoals hiervoor aangegeven is voor Nederland nagegaan in hoeverre sociocratische initiatieven in de politieke hoofdstromingen zijn doorgedrongen.

Door middel van een oriënterend onderzoek wil de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid zicht krijgen op de mate waarin invloeden vanuit sociocratische tendenties zijn aangeslagen bij hoofdstromingen in Westeuropese landen. De Raad acht dit ter zake doende voor de beleidsgerichte toekomstverkenning omdat daarvan invloed op het Nederlandse beleid kan uitgaan en omdat daarop vanuit Nederland kan worden ingespeeld.

Voor een aantal Westeuropese landen is het spectrum van politieke hoofdstromingen breder dan in Nederland. Een ruwe weergave zal in ieder geval moeten omvatten:

- confessionalisme
- communisme
- conservatisme
- liberalisme
- sociaal-democratie
- socialisme.

Ten behoeve van de vervolgstudie op de "poging tot uitlokking" is de Raad geïnteresseerd in het herkenbaar maken van sociocratische tendensen in de politieke hoofdstromingen en derhalve in het effect van het optreden van bewegingen zoals hiervoor omschreven.

Hetzij rechtstreeks, hetzij via eigen politieke organisaties zoals de groene partijen.

Ten behoeve van een eerste oriëntatie ten aanzien van deze verschijnselen zal de Raad het op prijs stellen indien u

voor uw land op een of meer van de hierna volgende vragen wilt ingaan.

Omdat het gaat om een eerste oriëntatie is een spoedige beantwoording met globale aanduidingen voor dit doel voldoende.

2. DE VRAGEN

1. Vindt u in de ontwikkeling van nationale verkiezingsprogramma's over de laatste vijf à tien jaar aanduidingen van verschuivingen als gevolg van sociocratische tendenties?
2. Zijn u publikaties bekend waarin de ontwikkeling van nationale verkiezingsprogramma's van groeperingen behorende tot de hoofdstromingen worden geanalyseerd?
3. Zijn u aandacht trekkende gebeurtenissen bekend waarbij de botsing tussen technocratische en sociocratische benaderingen in de politiek een rol speelt?
Bij deze gebeurtenissen is te denken aan:
 - debatten op congressen van groeperingen die gerekend kunnen worden tot de hoofdstromingen;
 - verklaringen die vanuit deze groeperingen zijn afgelegd;
 - benoemingen, terugtredingen of ontslagen van belangrijke politieke functionarissen.
4. Zijn er persberichten, commentaren of andere publikaties bekend die op de in de vorige vraag genoemde gebeurtenissen betrekking hebben?
5. Bent u op de hoogte van aandacht trekkende gebeurtenissen, verklaringen, stellingnamen enzovoort van belangrijke maatschappelijke organisaties (kerken, vakbeweging) waarin een sociocratische benadering herkenbaar is?
6. Bent u op de hoogte van andere verschijnselen waaruit de invloed van sociocratische tendenties op het beleid van de overheid blijkt of waaruit blijkt dat sociocratische initiatieven in het bestuur een rol spelen?
7. Zijn u conflicten bekend tussen lokale en centrale overheden waarbij sociocratische benaderingen een rol spelen bijvoorbeeld in de vestiging van kerncentrales, vliegvelden, olieraffinaderijen of in de aanleg van wegen en andere kunstwerken?
8. Wilt u globaal aangeven in hoeverre er naar uw mening in uw land sprake is van invloed van sociocratische tendenties op het overheidsbeleid zoals bijvoorbeeld blijkt in wetgeving en in regelingen?

De Raad heeft besloten tot publikatie in de reeks 'Vorstudies en achtergronden' van de volgende studies.

In de eerste Raadsperiode:

- V 1. W.A.W. van Walstijn e.a.: Kansen op onderwijs; een literatuurstudie over ongelijkheid in het Nederlandse onderwijs (1975)*
- V 2. I.J. Schoonenboom en H.M. In 't Veld-Langeveld: De emancipatie van de vrouw (1976)*
- V 3. G.R. Mustert: Van dubbeltjes en kwartjes: een literatuurstudie over ongelijkheid in de Nederlandse inkomensverdeling (1976)
- V 4. IVA/Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek van de Katholieke Hogeschool Tilburg: De verdeling en de waardering van arbeid; een studie over ongelijkheid in het arbeidsbestel (1976)
- V 5. 'Adviseren aan de overheid', met bijdragen van economische, juridische en politicologische bestuurskundigen (1977)
- V 6. Verslag Eerste Raadsperiode: 1972-1977

In de tweede Raadsperiode:

- V 7. J.J.C. Voorhoeve: Internationale macht en interne autonomie – Een verkenning van de Nederlandse situatie (1978)
- V 8. W.M. de Jong: Techniek en wetenschap als basis voor industriële innovatie – Verslag van een reeks van interviews (1978)
- V 9. R. Gerritse/Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven: De publieke sector: ontwikkeling en waardevorming – Een vooronderzoek (1979)
- V10. Vakgroep Planning en Beleid/Sociologisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht: Konsumptieverandering in maatschappelijk perspectief (1979)
- V11. R. Penninx: Naar een algemeen etnisch minderhedenbeleid? Opgenomen in rapport nr. 17 (1979)
- V12. De quartaire sector – Maatschappelijke behoeften en werkgelegenheid – Verslag van een werkconferentie (1979)
- V13. W. Driehuis en P.J. van den Noord: Productie, werkgelegenheid en sectorstructuur in Nederland 1960-1985
Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V14. S.K. Kuipers, J. Muysken, D.J. van den Berg en A.H. van Zon: Sectorstructuur en economische groei: een eenvoudig groeimodel met zes sectoren van de Nederlandse economie in de periode na de tweede wereldoorlog
Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V15. F. Muller, P.J.J. Lesuis en N.M. Boxhoorn: een multisectormodel voor de Nederlandse economie in 23 bedrijfstakken
F. Muller: Veranderingen in de sectorstructuur van de Nederlandse economie 1950-1990
Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)

* Uitverkocht

- V16. A.B.T.M. van Schaik: Arbeidsplaatsen, bezettingsgraad en werkgelegenheid in dertien bedrijfstakken
Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V17. A.J. Basoski, A. Budd, A. Kalff, L.B.M. Mennes, F. Racké en J.C. Ramaer: Exportbeleid en sectorstructuurbeleid
Preadviezen bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V18. J.J. van Duijn, M.J. Ellman, C.A. de Feyter, C. Inja, H.W. de Jong, M.L. Mogendorff en P. Verloren van Themaat: Sectorstructuurbeleid: mogelijkheden en beperkingen
Preadviezen bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V19. C.P.A. Bartels: Regio's aan het werk: ontwikkelingen in de ruimtelijke spreiding van economische activiteiten in Nederland
Studie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V20. M.Th. Brouwer, W. Driehuis, K.A. Koekoek, J. Kol, L.B.M. Mennes, P.J. van den Noord, D. Sinke, K. Vijlbrief en J.C. van Ours: Raming van de finale bestedingen en enkele andere grootheden in Nederland in 1985
Technische nota's bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
- V21. J.A.H. Bron: Arbeidsaanbod-projecties 1980-2000 (1980)
- V22. P. Thoenes, R.J. In 't Veld, I.Th.M. Snellen, A. Faludi: Benaderingen van planning (1981)
- V23. Beleid en toekomst; verslag van een symposium over het rapport Beleidsgerichte toekomstverkenning deel 1 (1981)
- V24. L.J. van den Bosch, G. van Enckevort, Ria Jaarsma, D.B.P. Kallen, P.N. Karstanje, K.B. Koster: Educatie en welzijn (1981)
- V25. J.C. van Ours, D. Hamersma, G. Hupkes, P.H. Admiraal: Consumptiebeleid voor de werkgelegenheid
Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V26. J.C. van Ours, C. Molenaar, J.A.M. Heijke: De wisselwerking tussen schaarsteverhoudingen en beloningsstructuur
Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V27. A.A. van Duijn, W.H.C. Kerkhoff, L.U. de Sitter, Ch.J. de Wolff, F. Sturmans: Kwaliteit van de arbeid
Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V28. J.G. Lambooy, P.C.M. Huigsloot, R.E. van de Lustgraaf: Greep op de stad?
Een insitutionele visie op stedelijke ontwikkeling en de beïnvloedbaarheid daarvan (1982)
- V29. J.C. Hess, F. Wielenga: Duitsland in de Nederlandse pers – altijd een probleem?
Drie dagbladen over de Bondsrepubliek 1969-1980 (1982)
- V30. C.W.A.M. van Paridon, E.K. Greup, A. Ketting: De handelsbetrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland (1982)

- V31. W.A. Smit, G.W.M. Tiemessen, R. Geerts: Ahaus, Lingen en Kalkar; Duitse nucleaire installaties en de gevolgen voor Nederland (1983)
- V32. J.H. von Eije: Geldstromen en inkomensverdeling in de verzorgingsstaat (1982)
- V33. Verslag van de tweede Raadsperiode 1978-1982
- V34. P. den Hoed, W.G.M. Salet en H. van der Sluijs: Planning als onderneming (1983)
- V35. H.F. Munneke e.a.: Organen en rechtspersonen rondom de centrale overheid (1983); 2 delen
- V36. M.C. Brands, H.J.G. Beunders, H.H. Selier: Denkend aan Duitsland; Een essay over moderne Duitse geschiedenis en enige hoofdstukken over de Nederlands-Duitse betrekkingen in de jaren zeventig (1983)
- V37. L.G. Gerrichhauzen: Woningcorporaties; Een beleidsanalyse (1983)

De serie Voorstudies en achtergronden mediabeleid bestaat uit de volgende delen:

- M1. J.M. de Meij: Overheid en uitingsvrijheid (1982)
- M2. E.H. Hollander: Kleinschalige massacommunicatie: lokale omroepvormen in West-Europa (1982)
- M3. L.J. Heinsman/Nederlandse Omroep Stichting: De kulturele betekenis van de instroom van buitenlandse televisieprogramma's in Nederland – Een literatuurstudie (1982)
- M4. L.P.H. Schoonderwoerd, W.P. Knulst/Sociaal en Cultureel Planbureau: Mediagebruik bij verruiming van het aanbod (1982)
- M5. N. Boerma, J.J. van Cuilenburg, E. Diemer, J.J. Oostenbrink, J. van Putten: De omroep: wet en beleid; een juridisch-politologische evaluatie van de omroepwet (1982)
- M6. Intomart b.v.: Etherpiraten in Nederland (1982)
- M7. P.J. Kalff/Instituut voor Grafische Techniek TNO: Nieuwe technieken voor productie en distributie van dagbladen en tijdschriften (1982)
- M8. J.J. van Cuilenburg, D. McQuail: Media en pluriformiteit; een beoordeling van de stand van zaken (1982)
- M9. K.J. Alsem, M.A. Boorsman, G.J. van Helden, J.C. Hoekstra, P.S.H. Leeftang, H.H.M. Visser: De aanbodstructuur van de periodiek verschijnende pers in Nederland (1982)
- M10. W.P. Knulst/Sociaal en Cultureel Planbureau: Mediabeleid en cultuurbeleid; Een studie over de samenhang tussen de twee beleidsvelden (1982)
- M11. A.P. Bolle: Het gebruik van glasvezelkabel in lokale telecommunicatienetten (1982)
- M12. P. te Nuyl: Structuur en ontwikkeling van vraag en aanbod op de markt voor televisieproducties (1982)

- M13. P.J.M. Wilms/Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven: Horen, zien en betalen; Een inventariserende studie naar de toekomstige kosten en bekostiging van de omroep (1982)
- M14. W.M. de Jong: Informatietechniek in beweging; consequenties en mogelijkheden voor Nederland (1982)
- M15. J.C. van Ours: Mediaconsumptie; Een analyse van het verleden, een verkenning van de toekomst (1982)
- M16. J.G. Stappers: De werking van massamedia; Een overzicht van inzichten (1983)
- M17. F.J. Schrijver: De invoering van kabeltelevisie in Nederland (1983)

De Raad heeft tot nu toe de volgende Rapporten aan de Regering uitgebracht:

In de eerste Raadsperiode:

1. Europese Unie
2. Structuur van de Nederlandse economie
3. Energiebeleid
Gebundeld in één publikatie (1974)*
4. Milieubeleid (1974)*
5. Bevolkingsprognose (1974)*
6. De organisatie van het openbaar bestuur (1975)*
7. Buitenlandse invloeden op Nederland: Internationale migratie (1976)
8. Buitenlandse invloeden op Nederland:
Beschikbaarheid van wetenschappelijke en technische kennis (1976)
9. Commentaar op de Discussienota Sectorraden (1976)
10. Commentaar op de nota Contouren van een toekomstig onderwijsbestel (1976)
11. Overzicht externe adviesorganen van de centrale overheid (1976)
12. Externe adviesorganen van de centrale overheid (1977)
13. 'Maken wij er werk van?'
Verkenningen omtrent de verhouding tussen actieven en niet-actieven (1977)
14. Interne adviesorganen van de centrale overheid (1977)
15. De komende vijftientig jaar – Een toekomstverkenning voor Nederland (1977)
16. Over sociale ongelijkheid – Een beleidsgerichte probleemverkenning (1977)

In de tweede Raadsperiode:

17. Etnische minderheden (1979)*
 - A. Rapport aan de Regering
 - B. Naar een algemeen etnisch minderhedenbeleid?
18. Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
19. Beleidsgerichte toekomstverkenning
Deel 1: Een poging tot uitlokking (1980)
20. Democratie en geweld
Probleemanalyse naar aanleiding van de gebeurtenissen in Amsterdam op 30 april 1980
21. Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1981)
22. Herwaardering van welzijnsbeleid (1982)
23. Onder invloed van Duitsland
Een onderzoek naar gevoeligheid en kwetsbaarheid in de betrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek (1982)
24. Samenhangend mediabeleid (1982)

In de derde Raadsperiode:

25. Beleidsgerichte toekomstverkenning
Deel 2: Een verruiming van perspectief (1983)

* Uitverkocht

Alle publikaties van de Raad zijn verkrijgbaar via de Staatsuitgeverij, Christoffel Plantijnstraat 1, Postbus 20014, 2500 EA 's-Gravenhage, tel. 070-789911 of in de boekhandel.

